

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Katolická teologická fakulta

Katedra systematické teologie
Předmět – Dogmatická teologie

Jana Lukavská
Diplomová práce

**Smysl utrpení ve světle křesťanské víry
a mužská a ženská tvář Božího milosrdenství**

Vedoucí diplomové práce: Prof. Ctirad V. Pospíšil, Th.D.

PRAHA 2006

Anotace

Záměrem této diplomové práce je analyzovat problematiku a smysl lidského utrpení. K tomuto úkolu je v první řadě využito svědectví Písma, které je pak dále srovnáváno s pojetím utrpení a jeho tajemství, jak je nacházíme v apoštolském listu Jana Pavla II

Dále se práce zaměřuje na odlišné charakteristiky mužského a ženského utrpení v Písmu a na konkrétní analýzu smyslu a poslání utrpení v životě dvou současných světců, otce Pia a matky Terezy. K rozboru dané problematiky je užito poselství dokumentu Mezinárodní teologické komise *Společenství a služba - Lidská osoba stvořená k Božímu obrazu*.

V závěru práce je uvedeno několik životních příběhů lidí, kteří litem utrpení prošli.

Lidské utrpení, utrpení žen, utrpení mužů, otec Pio, matka Tereza, Salvifici Doloris, Společenství a služba.

Annotation

The aim of this thesis is analysing the very problem and meaning of human suffering. First of all it is the testimony of Scripture itself that is used as a means of fulfilling our task, secondarily also the comparison with understanding of suffering and its mystery as presented in the apostolic letter of John Paul II.

Furthermore, the thesis concentrates on the differences between suffering in male and female experience and also on examining the meaning and mission of suffering in the lives of two contemporary saints, Father Pio and Mother Theresa. The analysis is undertaken with the help of the tools offered by the International Theological Commission document *Communion and Stewardship: Human Persons Created in the Image of God*.

At the closure of the work, there are described several concrete cases of people who went through the experience of suffering in their lives.

Human suffering, the suffering of women, the suffering of men, Father Pio, Mother Theresa, Communion and Stewardship.

*Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně
a v seznamu literatury uvedla veškeré informační zdroje, které jsem
použila.*

V Praze dne 16. dubna 2006

Děkuji vedoucímu práce Prof. Ctiradu V. Pospíšilovi, Th. D. za odborné vedení a za poskytnuté rady v průběhu zpracování této práce.

Obsah

Úvod.....	7
1 UTRPENÍ V PERSPEKTIVĚ STARÉHO ZÁKONA	11
1.2 Adam a Eva.....	13
1.3 Abrahám a zkouška důvěry.....	16
1.4 Job jako prototyp trpícího spravedlivého.....	17
1.5 Modlitba v utrpení.....	20
1.6 Jeremiáš – trpící prorok.....	23
1.7 Trpící Služebník Hospodinův - výkupná a uzdravující síla utrpení.....	25
1.8 Dílčí závěr.....	28
2 JEŽÍŠ KRISTUS JAKO ODPOVĚĎ NA OTÁZKU PO SMYSLU UTRPENÍ	28
2.1 Kristovo veřejné působení a lidské utrpení.....	29
2.2 Lidské utrpení v perspektivě Kristova vlastního utrpení.....	33
2.3 Vykupená smrt.....	35
3 TAJEMSTVÍ UTRPENÍ ČLOVĚKA VE SVĚTLE DOKUMENTU “SALVIFICI DOLORIS”	37
3.1 Utrpení jako hlubina člověka.....	38
3.2 Jobovo utrpení jako paradigma našeho utrpení.....	40
3.3 Otázka po smyslu utrpení.....	40
3.4 Odpověď skrývající se v utrpení Ježíše Krista.....	41
3.5 Utrpení učedníků – světci jako svědci přijetí křesťanského pohledu na utrpení.....	43
3.6 Jaký postoj mají zaujímat věřící tváří v tvář trpícímu člověku.....	44
3.7 Dílčí závěr.....	45
4 UTRPENÍ MUŽE A ŽENY	45
4.1 Ženská tvář utrpení v Písmu.....	46
4.1.1 Ženská tvář utrpení v Písmu svatém.....	47
4.1.2 Maria jako vrcholný obraz utrpení ženy.....	49
4.2 Utrpení v životě matky Terezy z Kalkaty.....	53
4.3 Utrpení v životě otce Pia.....	57
4.4 Dokument MTK Společenství a služba.....	59
4.5 Dílčí závěr.....	61

Exkurz – Psychická strážník a stav milosti.....	63
5 Příběhy utrpení dnešních lidí.....	65
5.1 Příběhy utrpení mužů.....	66
5.1.1 Utrpení jako cesta k hlubší víře.....	66
5.1.2 Víra, která zvítězila nad vlastním utrpením.....	69
5.1.3 Setkání s Kristem jako začátek nové cesty.....	70
5.2 Příběhy utrpení žen.....	72
5.2.1 Utrpení nad síly člověka.....	72
5.2.2 Utrpení, které otevřelo zdroje milosrdenství.....	74
5.2.3 Utrpení, které se otevřelo víře.....	76
5.3 Příběh utrpení jedné rodiny - Nevěřící člověk v lisu utrpení.....	78
Celkový závěr.....	80
Seznam použité literatury.....	82
Použité zkratky.....	84

Úvod

K volbě tématu této diplomové práce zásadní měrou přispělo to, že mě má profese přivádí do každodenního kontaktu s osobami psychicky postiženými (například schizofrenie) a mentálně retardovanými (vrozená nedostatečnost intelektuálních schopností), které mají problém resocializace. Často velmi neutěšená situace těchto lidí je plodem utrpení a zároveň také příčinou dalších forem jejich strádání. Chtěla jsem i hlouběji porozumět smyslu jejich obtíží. Jako studentka teologické fakulty jsem si tedy chtěla nejen ujasnit to, jaký pohled na tajemství utrpení poskytuje zjevení, ale také následná teologická reflexe. V této souvislosti je třeba podotknout, že česká teologie tajemství utrpení příliš pozornosti nevěnuje.¹ Na druhé straně se objevila celá řada publikací profánního rázu.² My však chceme sledovat především teologické hledisko, a proto se přínosy psychologie a thanatologie příliš zabývat nebudeme.

Druhým motivem volby tématu byla skutečnost, že systematická potažmo dogmatická teologie dnes usiluje o zřetelnější propojení s každodenní praxí křesťanského života. Je evidentní, že právě zkoumání poměru mezi teorií (ortodoxií) na jedné straně a praxí (spiritualitou) na straně druhé je jedním z klíčů k hlubšímu porozumění pravdám víry. Navíc platí, že když se věřícímu propojuje to, v co věří, s jeho

¹ Je s podivem, že například v díle V. BOUBLÍK, *Teologická antropologie*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2001, se o tajemství utrpení v zásadě nehovoří. V následujících publikacích, které mají křesťanský ráz, jednoznačně převládá praktické hledisko a teologický aspekt není příliš rozvinut: srov. J. KŘIVOHLAVÝ, *Křesťanská péče o nemocné*, Advent, Praha 1991; H. PERA – B. WEINRICH, *Nemocným nablízku*, Vyšehrad, Praha 1996; A. PANGRAZZI, *Proč právě já?*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 1997.

² Srov. E. KÜBLER-ROSSOVÁ, *O smrti a umírání*, Arica, Turnov, 1993; E. KÜBLER-ROSSOVÁ, *Otázky o smrti a umírání*, Arica, Turnov, 1994; E. LUKASOVÁ, *I tvoje utrpení má smysl – Logoterapeutická útěcha v utrpení*, Cesta, Brno 1998; H. HAŠKOVCOVÁ, *Thanatologie – Nauka o umírání a smrti*, Galén, Praha 2000.

každodenní duchovní zkušeností, představuje to významný způsob verifikace pravd víry.³

Nyní ke zvolené metodě. Nejprve budeme zkoumat to, co o problematice utrpení říká Starý zákon, kde člověk stojí před pro něho jen velmi těžko probadatelným tajemstvím. Přesto platí, že zejména kapitoly věnované stvoření tvoří základ křesťanského pohledu na tajemství zla a potažmo také na lidské utrpení. V Novém zákoně se o utrpení hovoří velmi často a právě zde se také věřícímu člověku dostává základní odpovědi. Tato odpověď nemá teoretickou a spekulativní podobu, protože spočívá především v praxi Ježíše Krista, kterou proto budeme muset podrobněji analyzovat. Uvedené hledání nemůže být postaveno pouze na analýze biblických výpovědí, ale musí se do ní promítat také dogmatické interpretace christologické a soteriologické povahy. Proto se ve druhé kapitole soustředíme na postavu a dílo Ježíše Krista a tato část nebude vyhraněně biblicko teologická, ale spíše christologická.

Obsáhnout velmi bohatou teologickou literaturu věnovanou problematice utrpení by vyžadovalo velmi obsáhlou studii, která by svým rozsahem i obsahem nutně přesáhla tuto diplomovou práci. Je však evidentní, že hlubší vhled do tohoto tajemství vyžaduje, abych se zabývala nějakým mimobiblickým textem, který by mi v proniknutí do tohoto tajemství napomohl, a proto se chci zabývat tím, co nabízí magisterium katolické církve. Víme, že učitelský úřad církve představuje autentickou interpretaci zjevení,⁴ a proto se ve třetí kapitole pokusíme o analýzu dokumentu Jana Pavla II. *Salvifici doloris*.

Vzhledem k tomu, že se v posledních letech v oblasti teologické antropologie objevila celá řada podnětů,⁵ které přímo volají po zkoumání

³ Srov. POSPÍŠIL, CTIRAD V. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, Krystal: Praha 2002, 2. vydání, s. 39-40.

⁴ Srov. POSPÍŠIL, CTIRAD V. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, s. 30.

⁵ „Teologie těla, jež je již od počátku spojena se stvořením člověka k Božímu obrazu, se stává jistým způsobem také teologií pohlaví, či spíše teologií mužství a ženství ...“ JAN PAVEL II., *Teologie těla*, Paulínky, Praha 2005, s. 60. Srov. dále MTK,

mužského a ženského vydání Božího obrazu, naskýtá se otázka, zda v oblasti našeho zájmu existuje nějaká diference v zejména v prožívání bolesti. Ve čtvrté kapitole se proto zaměříme na zmíněnou otázku. Nejprve se budeme zabývat mužskou a ženskou podobou utrpení ve Starém i Novém zákoně, následně se budeme věnovat srovnání dvou velkých postav světců současné doby, jejichž život se vyznačoval dokonale zpracovaným utrpením. Jedná se o otce Pia a o matku Terezu. Od příběhu je ale třeba opět vystoupit do oblasti argumentativního teologického myšlení, a proto přivoláme na pomoc dokument Mezinárodní teologické komise, *Společenství a služba*, který nám pomůže zhodnotit to, co jsme objevili.

Na tomto základě pak přistoupíme k jednotlivým vybraným a namnoze typickým příkladům ze své praxe. Je třeba upozornit na skutečnost, že uváděné příběhy rozhodně nemají povahu sociologického průzkumu, jedná se pouze o jakési sondy do reálných příběhů lidského utrpení. Dlužno podotknout, že stejně jako neexistují dva stejní lidé, dva naprosto shodné lidské osudy, tak také neexistují dva totožné příběhy lidského soužení a strádání. Popisované příběhy⁶ mají za cíl jednak ilustrovat teoretické výpovědi o utrpení a jednak podat svědectví o významu, který má pro trpícího člověka víra, když se s danou skutečností vyrovnává a hledá k ní konstruktivní postoj. Je také třeba předeslat, že rozhodně ne každý věřící dokáže svou obtížnou situaci zvládat na základě toho, co vyznává. Naším základním problémem je to, jak vlastně těmto lidem pomáhat nejen na přirozené, ale také – pokud je to na místě – na nadpřirozené rovině. Práce tedy bude mířit do oblasti pastorální teologie.

Společenství a služba, dokument z roku 2004, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2005.

⁶ Někdo by mohl namítnout, že jednotlivé nemůže být předmětem vědeckého pojednání. Toto pojetí vědy je však překonanou záležitostí, protože dějiny jsou v zásadě souhrnem jednotlivých událostí, a přece je hodnotíme jako vědu. Srov. T. DE BOER, *Bůh filosofů a Bůh Pascalův*, Eman, Benešov, 2003, s. 145-154.

V závěru se pokusím o zhodnocení toho, jak se teoretické výpovědi na rovině dogmatické teologie spojují s tím, co ve svém působení v sociální oblasti dennodenně zakouším. Věřím, že pohled na konkrétní trpící lidi může vnést světlo i do oblasti dogmatické teologie. Vždyť Ježíš nedal nějakou teoretickou odpověď na tajemství utrpení, ale v nesmírné solidaritě s trpícím člověkem na sebe vzal to, co ho tíží. Samotu proměnil v nabídku podivuhodného setkání a společenství. I on se tedy stal konkrétním trpícím člověkem a právě jeho osobní příběh je výzvou ke konkrétnímu rozhodnutí sjednotit se s ním a utrpení podivuhodně zevnitř proměňovat, dávat mu nový smysl.

1 UTRPENÍ V PERSPEKTIVĚ STARÉHO ZÁKONA

V této kapitole se budeme snažit o představení různých pohledů na utrpení, jak jsou přítomny ve starozákonních textech. Není ovšem snadné rozhodnout o struktuře celé kapitoly: nabízejí se různá vodítka, například postupovat pokud možno chronologicky dějinami Izraele, nebo se řídit dobou vzniku jednotlivých knih a sledovat, jak se pohled na utrpení rozvíjí a proměňuje. Problémem je ovšem to, že celek Starého zákona nenabízí nikdy jednolitou, souvislou “řeč o utrpení”. Spíše zde nacházíme složitou mozaiku jednotlivých příběhů, v nichž se utrpení projevuje a nějakým způsobem je nahlíženo a řešeno. Tyto jednotlivé “velké příběhy” budou tedy tvořit paletu “barev” následující kapitoly, a to tak, že na nich ukážeme jednotlivé proměny pohledu na utrpení, aniž bychom se ovšem snažili celý problém vést lineárně od otevření k jakémusi závěru. Starý zákon má v podstatě charakter jakési knihovny, takže nám takový závěr ani hledat neumožňuje.

Nejprve musíme objasnit, jak to ve starozákonních knihách s pojmem utrpení vlastně je. Ve druhém bodě se zaměříme na první stránky Bible, které nás zpravují o tajemství stvoření a skýtají nám také zásadní výpovědi o původu zla. Dalším příkladem trpícího člověka bude Abrahám, který v bolesti trpělivě očekával naplnění Božího příslibu ohledně vytouženého potomka. Ve čtvrtém bodě se zaměříme na tajuplnou a typickou postavu spravedlivého trpícího člověka, tímto “prorokem” utrpení je postava Joba. Velkou výpovědí o starozákonním pojetí utrpení jsou rozhodně některé žalmy, jimž musíme věnovat pozornost v pátém bodu této kapitoly. Naší pozornosti nemůže uniknout ani prorok, který je velkým svědkem hledání smyslu utrpení, totiž prorok Jeremiáš. Vrcholným bodem starozákonní reflexe nad tajemstvím utrpení

je postava trpícího Služebníka Hospodinova, jak o něm vypovídá druhý Izaiáš. Tento bod pak představuje jakýsi most k druhé kapitole, kde pojednáme o Ježíši Kristu.

1.1 Utrpení nebo trpící člověk?

Především je třeba říci, že ve Starém zákoně se nehovoří tolik o subjektivně pojatém “utrpení”, ale spíše o zlu, které člověka postihuje. Pod tímto termínem se totiž v židovském myšlení skrývá to, co člověku působí jakoukoli bolest, ať už fyzické, psychické či duchovní povahy. Základním zlem je ovšem hřích⁷. Je třeba si ale uvědomit, že Bible nezná abstraktní pojem zla, kterým se zaobírala často západní filosofie. Bibličtí autoři znají jen konkrétní zlo projevující se v životě trpícího člověka, který na sebe neposlušností přivodí trest, ale i člověka poslušného, spravedlivého, věřícího, a přesto trpícího. Z uvedeného důvodu se proto budeme zabývat – jak jsme již předeslali - klíčovými postavami Starého zákona, jejichž životy byly spojeny s otázkou utrpení. Nebudeme se orientovat tolik tím, ve které době příslušné texty vznikaly, ale necháme se vést tím, jak postupují knihy Starého zákona, a naše hledání zahájíme na prvních stránkách Bible, protože právě teologie stvoření představuje základní východiska pojetí zla.

⁷ “Je třeba připomenout, že hebrejský kořen *r*” označuje všeobecně to, co je špatné, a je v protikladu ke všemu, co je dobré (*tob*), bez ohledu na fyzický, psychický nebo etický smysl. Nachází se ve formě substantivní *ra’* nebo *ra’a*, označující bez rozdílu buď zlo samo o sobě, nebo zlé jednání, nebo také původce zla. Ve slovní formě se vyskytuje kromě jednoduchého tvaru (*gal*), který různým způsobem vyjadřuje “být něčím zlý”, také forma reflexivně-pasivní (*niphal*), to znamená “vytrpět zlo”, “být postižen zlem”, a kauzativní forma (*hiphil*), tj. “konat zlo” nebo “někomu působit zlo”. JAN PAVEL II., *Salvifici Doloris*, čl. 7, Zvon: Praha 1995, s. 12.

1.2 Adam a Eva

První kniha Starého zákona Geneze obsahuje dva různé texty o stvoření: Jahvistický, sepsaný neznámým autorem v 10 století před Kristem v Judsku (Gn, 2,4-25), a mladší, který je součástí tak zvaného “Kněžského kodexu”, jenž staví mužskou a ženskou edici Božího obrazu na stejnou úroveň a vznikl zřejmě v exilní a poexilní době (Gn 1,1-2,4).⁸

Již jahvista tvrdí, že všechno stvoření pochází od Hospodina, a z textu vyplývá, že je žena stvořena pro muže, jako jeho partnerka a pomocnice, jako protipól muže.⁹ Gn 1,24 sděluje, že muž a žena se stanou „jedním tělem“, tím je v textu míněn celý člověk. Tím se připravuje pole pro zásadní výpověď Starého zákona, totiž že všechno stvoření vyšlo od Boha jako dobré.¹⁰ To je velmi zásadní a rozhodně nesmírně optimistická výpověď o světě, v němž žijeme. Jenomže zůstává otevřená otázka: Odkud se vzalo zlo, které je součástí naší každodenní zkušenosti?

Na otázku, odkud zlo pochází, odpovídá třetí kapitola knihy Geneze tak, že zlo je důsledkem zneužití lidské svobody, vyprávěním o “pádu do hříchu”. Lidé jsou obdarováni svobodnou vůlí a je pouze na nich, jak s ní naloží. V zahradě stojí symbolický strom “poznání dobrého i zlého”, ze kterého žena a muž okusí, a přivodí na sebe trest. Jsou vyhnáni a Bůh jim předpovídá, jaké utrpení je čeká. Ženě oznamuje: “Velice rozmnožím tvé trápení i bolesti těhotenství, syny budeš rodit v utrpení, budeš dychtit po svém muži, ale on nad tebou bude vládnout.”¹¹ Muži říká: “Kvůli tobě

⁸ Srov. A. LÄPPLE, *Úvod do Starého zákona*, Česká katolická charita, Praha 1972, s. 24.

⁹ Srov. Gn 2, 18-22, *Bible - ekumenický překlad*, Praha 1995

¹⁰ Srov. Gn 1,10nn. “Podle Gn 1 není stvořitelské dílo Božím urputným zápasem, přemáháním chaosu, krocením temnoty a vodstva. Je to dílo slávy, krásy a míru. Svatý a milující Bůh připravuje člověku svět bez nepřátelství, svět řádu a lásky. Teprve člověk ve své vzpouře začal uctívat světlo a zemi, děsil se noci a moře, klaněl se nebeským tělesům, mořským a pozemským tvorům.” *Výklady ke Starému zákonu*, Kalich, Praha, 1991, str. 27.

¹¹ Srov. Gn 3,16, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

nechť je země prokleta; po celý svůj život z ní budeš jíst v trápení. Vydá ti jenom trní a hloží ... V potu své tváře budeš jíst chléb, dokud se nenavrátiš do země, z níž jsi byl vzat.”¹²

Podle tohoto příběhu jsou utrpení a smrt následkem odvratu člověka od Boha, teprve po “pádu” vstupuje do světa hřích, přichází i utrpení v podobě konfliktů, bolesti, zkázy, úmorné práce a smrti.¹³ V takzvaném “protoevangeliu”¹⁴ však Bůh také Adamovi a Evě slibuje, že nedopustí, aby je zlo přemohlo, naopak: ze “símě ženy” má vzejít ten, který zlu rozdrťí hlavu. Bezprostřední konfrontace se zlem má tedy člověka vést k nadějeplnému pohledu k řešení, které daruje Bůh.

Historie interpretace tohoto textu je velmi dlouhá a bohatá. Starozákonní autoři věděli o prvotním hříchu, ale neměli jasnou představu o dědičné vině. Poznání tohoto tajemství se objevuje až v Novém zákoně v souvislosti s tajemstvím vykoupení. Jestliže Ježíš Kristus je univerzální vykupitel, pak musí vykupovat i ty, kdo se ještě osobního hříchu nedopustili, a proto v nich musí být cosi z Adamova provinění.¹⁵

Je evidentní, že smrt je popisována jako důsledek hříchu.¹⁶ Jak si ale vyložit, že Adam byl nesmrtelný? Jak si vysvětlit, že zvířata umírala mnohem dříve, než se na tváři země objevil první člověk? Zdá se, že vhodným řešením, které nabízejí realističtí teologové, jako Tomáš Akvinský, je tvrzení, že Adamovi se dostalo nesmrtelnosti pouze v možnosti. Tedy kdyby ve zkoušce obstál, tak by obdržel nesmrtelnost. Adam tedy měl možnost nezemřít, pokud by nezhřešil a ve zkoušce obstál.

¹² Srov. Gn 3,17, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

¹³ Srov. Gn 3,15-19, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

¹⁴ Gn 3, 15 “Mezi tebe a ženu položím nepřátelství, i mezi símě tvé a símě její. Ono ti rozdrťí hlavu a ty jemu rozdrťíš patu.”, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

¹⁵ Srov. Ř 5,12nn, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

¹⁶ Srov. *Katechismus katolické církve*, čl. 405, Zvon: Praha 1995, s. 112.

Na tomto místě ale musíme odpověď po původu zla doplnit, protože pád člověka není jenom zneužitím svobody. K tomuto pádu člověka ponouká v ráji had. Jedná se o tajemnou alegorii, která by snad mohla mít původně silně demytologizační význam. Had byl totiž v oblasti předního Východu uctíván jako symbol nesmrtelnosti, protože lidé viděli to, jak se had svléká ze své kůže, a měli zato, že po smrti se opět vrací k životu. Tato symbolika hada se objevuje také ve velmi starém eposu o Gilgamešovi.¹⁷ Stopy po uctívání hada se objevují také v Bibli.¹⁸ Pozdější tradice viděla v hadovi z ráje symbol zlého ducha, ďábla, satana, který je pravým původcem všeho zla. Ovšem i v tomto případě je třeba opakovat, že zlo je zapříčiněno zneužitím svobody, protože Bůh přece stvořil všechno jako dobré, tedy i neviditelný svět andělů. Jestliže zkušenost věřících lidí, jak ji bohatě dokládá příběh Ježíše Krista, který velmi často vymítal zlé duchy, hovoří o andělech temnot, pak analogicky na základě antropologie musíme tvrdit, že ani oni nebyli stvořeni jako zlí. To, že jsou vzdáleni od Boha, je nutně důsledek zneužití jejich svobody. Toto tajemné zneužití svobody předcházelo stvoření člověka. Velmi jasně o tom hovoří následující text knihy Moudrosti:

“Bůh totiž stvořil člověka k neporušitelnosti a učinil ho obrazem vlastní nepomíjivosti. Ďáblovou závistí však vešla do světa smrt, a kdo patří k němu, zakusí ji.”¹⁹

¹⁷ Gilgameš je Urucký král, který se vypraví hledat nesmrtelnost. Když se mu podaří získat rostlinu věčného života, uvidí studnu, sestoupí k její vodě a omývá se. Tehdy mu rostlinu ukradl had. Srov. L MATOUŠ (překlad), *Epos o Gilgamešovi*, Čs, spisovatel, Praha 1976, s. 143. Jedná se o nejstarší nám známý písemně zachycený epos lidstva, který pochází z druhého tisíciletí před Kristem z dnešní Mezopotámie. Na tomto místě alespoň zmíníme velmi zajímavou studii M. BALABÁN A V. TYDLITÁTOVÁ, *Gilgameš – mytické drama o hledání věčného života*, Vyšehrad, Praha 2002.

¹⁸ Srov. Nu 21,6 a dále, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

1.3 Abrahám a zkouška důvěry

Abrahám, kterého si Bůh vyvolil, se stal duchovním otcem všech, kdo věří v jediného Boha. Hospodin si tohoto muže povolal někdy v devatenáctém století před Kristem z rodiny, která “sloužila jiným bohům”,²⁰ a vedl ho do neznámé země.²¹ Bůh je k Abrahámovi od počátku štědrý, mnohokrát opakuje “dám ti”.²² Abrahám věří a poslouchá – nic jiného od něj Bůh nežadá.

První forma Abraháмова utrpení je patrná v dlouhém čekání na to, až Hospodin naplní své příslibení.²³ V určitém okamžiku Abraháma, podobně jako Adama, svede jeho životní partnerka Sára, která mu nabídne, aby zplodil potomka s její otrokyní Hagarou.²⁴ V tehdejší době bylo totiž adoptivní rodičovství považováno za právně rovnocenné rodičovství přirozenému. Abrahám podlehne, ale z této netrpělivosti a v jistém slova smyslu z tohoto nedostatku víry vzejde jen a jen trápení, které se týká rivality dvou žen a posléze i nevyrovnaného poměru mezi synem Izákem a Izmaelem. Jako by tu bylo naznačeno, že i vyvolený Boží může podlehnout pokušení. Jsme tu varováni před zkratkovitými řešeními problému utrpení a před nedostatkem víry v Hospodinovu věrnost jeho vlastním příslibům.

Druhým okamžikem, kdy je Abrahám vystaven utrpení je, podivuhodná zkouška, kterou musí podstoupit. Hospodin Abraháma žádá, aby mu obětoval jediného syna Izáka.²⁵ Původní smysl vyprávění spočívá v tom, že prvorozený sice patří Bohu, ale Nejvyšší rozhodně nechce lidské oběti, které byly v té době celkem běžnou záležitostí u národů žijících v Zaslíbené zemi a jejím okolí.

¹⁹ Srov. Mdr 2,22-23, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

²⁰ Srov. Joz 24,2, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

²¹ Srov. Sd 11,8, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

²² Srov. Gn 12,7n;13,15n;15,18;17,8, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

²³ Srov. Gn 15,3, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

²⁴ Srov. Gn 16,2nn, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

Abrahám osvědčí heroickou víru a projeví ochotu obětovat svého jednorozeného syna Izáka. Přes nesmírné utrpení je ochoten zůstat věrný Božímu přikázání. Hospodin ale oběť mladíka nechce a naznačí, že místo něj má být přinesena zástupná oběť – beran. Důsledkem splnění této zkoušky, kterou Bůh sám navodil, je Boží požehnání, které se týká i dalších generací²⁶, obnova zaslíbení²⁷ a počátek jejich naplňování: “Jahve žehnal Abrahámovi ve všem”²⁸, “nikdo se mu nevyrovnal slávou”²⁹.

Teprve Nový zákon odhaluje nejhlubší význam Abrahámovy zkoušky a to, v čem vlastně tkví ono podivuhodné požehnání. Určitý náznak nacházíme v teologii Ježíšova křtu, kde hlas z nebe Ježíše oslovuje jako “milovaného Syna”, což je narážka na Gn 22, kde je takto nazýván Izák.³⁰ Abrahám se tím, že neodmítl obětovat svého jednorozeného Syna, v zásadě připodobnil Bohu Otci, což plně koresponduje s obsahem jeho nového jména. Tím se jaksi mysticky naznačuje, že plodem Božích zkoušek, když v nich člověk obstojí, je velkolepé oslavení člověka, jeho připodobnění Pánu.

1.4 Job jako prototyp trpícího spravedlivého

Kniha vznikla s největší pravděpodobností po pádu Jeruzaléma a vyvrácení Šalomounova chrámu, k němuž došlo v roce 586 před

²⁵ Srov. Gn 22, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

²⁶ Nejde tu ovšem o Abrahámův osobní prospěch: postatou jeho povolání totiž je být otcem a jeho sláva spočívá v jeho potomstvu. Podle kněžské tradice je důkazem nové orientace Abrahámovy života změna jména (Abram se stává Abrahámem), vykládaného napříště jako “otec množství” (Gn 17,5)... Jestliže má úděl hříšného lidstva svůj předobraz v hříšném Adamovi, je předobrazem zachráněného lidstva věřící Abrahám. *Slovník biblické teologie*, Velehrad-Křesťanská akademii, Řím 1981, str. 2

²⁷ Srov. Gn 22,16nn, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

²⁸ Srov. Gn 24,1, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

²⁹ Srov. Sir 44,19, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995.

³⁰ Srov. POSPÍŠIL, CTIRAD V. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, s. 90.

Kristem.³¹ Prvním velmi důležitým údajem je to, že Job nebyl Židem,³² patří tedy mezi tak zvané “svaté pohany”, kteří se na stránkách Starého zákona objevují (Melchisedech, Jitro, Rút, Náman...). Otázka, kterou autor této knihy chce řešit, má všelidskou povahu.³³

V této knize se radikálně mění perspektiva, protože utrpení bylo doposud představováno jako mzda hříchu, ovšem nyní trpí ten, kdo se neprovinil. Jak to, že spravedlivý trpí? To je velmi palčivá otázka, s níž se autor knihy potýká. Utrpení spravedlivého je totiž velkým a nesmírným tajemstvím, které se jeví být pro lidskou mysl čímsi naprosto neproniknutelným.

Odpověď je naznačena v úvodu knihy. Pravá příčina utrpení spravedlivého je v satanovi, který Hospodinu předhazuje, že je pro spravedlivého velmi snadné zůstat věrný a bohabojný, když se mu všechno daří a když mu Hospodin dopřává majetek i potomstvo a zdraví. Jedná se rozhodně o jakési podobenství, které nesmíme brát doslovně. V zásadě se tu tedy tvrdí, že utrpení spravedlivého je příležitostí prokázat Bohu věrnost ve zkoušce.³⁴ Pak následují pohromy: na majetku, dětech a konečně na zdraví.³⁵

Po této overtuře následuje hlavní část knihy. K trpícímu Jobovi přicházejí jeho přátelé, aby se pokusili tajemství jeho strádání odhalit. V zásadě tito “mudrlanti” hovoří o utrpení druhého tak, že jim nejde o Joba, ale o ospravedlnění jejich vlastních filosofických a teologických koncepcí, čímž Joba uvádějí do ještě většího utrpení. Zdá se, že tito lidé jsou poslední a největší Jobovou zkouškou. Jako kdyby se podobali těm, kdo pokoušeli Ježíše pnutí na dřevě kříže.³⁶ Job vede zápas na několika frontách: jednak proti osočování “zištné víry”, která službu Bohu

³¹ Srov. Úvod ke knize Jób, *Bible - ekumenický překlad*, Praha 1995, s. 418

³² Srov. Jb 1,1n, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

³³ Srov. M. Bič (ed.), *Jób*, Kalich, Praha, 1981, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

³⁴ Srov. Jb 1, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

³⁵ Srov. Jb 2, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

podmiňuje bohatým Božím obdarováním (satan), bez něhož je lépe Bohu zlořečit a umřít (Jobova žena), jednak proti pojetí utrpení jako trestu za zvláštní osobní vinu, které ze tří různých pozic hájí tři Jobovi přátelé, Elífaz, Bildad a Sófar.

Autor se snaží vystihnout všechny podoby zápasu víry, jímž Job musí projít – od chvíl nejhlubšího zoufalství k novým nadějím, od zdůrazňování vlastní spravedlnosti až k pokornému zmlknutí před Bohem. Přestože přicházejí pochybnosti a bolesti a působí, že Job někdy klesá až k hranici zoufalství, on se stále drží vztahu s Bohem. Nepochybuje o Boží moci a svrchovanosti, ale vede s Bohem při, v níž se dožaduje spravedlnosti: ve většině textu knihy je pro Joba nepochopitelné, že ačkoliv se vždy choval spravedlivě, Bůh ho přesto postihl utrpením.

Vyvrcholením je poslední kapitola celé knihy. Job se pokořuje před Bohem a přijímá všechno v důvěře z jeho rukou. Pronáší větu, při níž by nám měl běhat mráz po zádech: “Jen z doslechu o tobě jsem slýchal, teď však jsem tě spatřil vlastním okem.”³⁷ Job znal Hospodina jen z doslechu v době, kdy se mu vše dařilo. Nyní ho vidí svýma očima, tedy v utrpení. Utrpení je tu podáno jako cesta člověka k plnému poznání Boha a jeho tajemství. Opravdu platí, že až zkušenost utrpení a umírání završuje zkušenost s vlastním lidstvím, propůjčuje člověku dimenzi tajemné hloubky.

Job se na některých místech knihy ve své trýzni dokonce rouhá.³⁸ Na konci svého zcela upřímného a tragického zápolení je však právě Job Bohem uznán za spravedlivého, zatímco “radiči”, kteří nevyřkli zhola nic pohoršlivého, jsou Bohem tvrdě pokáráni. Jestliže jim Hospodin odpouští, pak proto, že se za ně spravedlivý Job přimlouvá. Z toho plyne zcela paradoxní převrácení rolí. Nejsou to “mudrlanti”, kdo prokazují

³⁶Srov. Mt 27,39nn, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

³⁷Srov. Jb 42,5, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

službu trpícímu, ale je to spravedlivý trpící, kdo obdarovává “mudrlanty”. To je obrovitá výpověď platná i pro nás. Musíme si dát pozor, abychom z utrpení neudělali neosobní problém, abstraktní otázku na pomyslné šachovnici našeho “filosofování” a “teologizování” a zapomenout při tom na trpícího, který je a zůstane tajemstvím.

Starozákonní autor tak vyslovuje velkolepé proroctví o spasitelském významu utrpení spravedlivého, které se naplní v Ježíši Kristu.³⁹ Z toho ale vyplývá, že pro věřícího člověka, křesťana, by každý “Job“ měl být i dnes “ikonou” Ukřižovaného.⁴⁰ Nejsme to my, kdo mají vysvětlovat a obohacovat trpícího. Naopak, je to on, kdo má podivuhodnou moc obdarovávat nás tím, že tajemně může zpřítomňovat jediného pravého spravedlivého, který nás ospravedlňuje svou trýzní a svým umíráním. Je evidentní, že jsme porušili metodologickou kázeň, kniha Job je ale tak strhující výpovědí, která odkazuje na Krista, že jsme se prostě neudrželi.

1.5 Modlitba v utrpení

“Žalmy se staly nejvýraznějším vyjádřením zbožnosti Starého zákona. Vznikaly jako součást a doprovod různých bohoslužebných úkonů již dávno opuštěných, žijí však svou vlastní vnitřní silou. Vyjadřují víru a oddanost Hospodinu, jenž bdí nad žalmistou i nad čtenářem žalmů, i když oba procházejí pokušeními a utrpeními”.⁴¹

Velkým celkem Starého zákona jsou žalmy, jejichž jednu část tvoří tzv. žalozpěvy, tedy modlitby v utrpení.⁴² Jsou to modlitby lidí, kteří ve

³⁸ Srov. Jb 3, *Bible - ekumenický překlad*, Praha 1995

³⁹ Srov. Mk 10,45, *Bible - ekumenický překlad*, Praha 1995

⁴⁰ Srov. C. V. POSPÍŠIL, *Teologie služby*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2002, s. 181-197.

⁴¹ A. NOVOTNÝ, *Biblický slovník*, Praha, Kalich,, 1956, s. 1342.

⁴² Srov. P. JOHR, *Písň království I*, Křesťanská akademie, Roma 1989, s.15.

svém utrpení nikdy neztrácejí ze zřetele Boha. To ovšem neznamená, že se jich utrpení jaksi “nedotýká” nebo že jím procházejí s tak velkou jistotou dobrého konce, který jim daruje Bůh, že by uprostřed utrpení nedokázali než jen děkovat a chválit Boží prozřetelnost. V žalozpěvech je mnohdy vyjádřena zkušenost dna lidské ubohosti, je v nich vyjádřena tíseň, kterou člověk v životě zakouší, a ačkoliv Bůh nikdy nemizí “z horizontu” žalmů, je mu často velice upřímně kladena otázka, proč utrpení přišlo, nebo jak dlouho bude ještě otálet se svým slitováním. Žalmista Bohu vyčítá, vede s ním spor, vyjadřuje nesouhlas, ale na druhou stranu nikdy nepřestává věřit, že Bůh, který takto nepochopitelně jedná, je přesto dobrý. Žalm nikdy neztrácí ze zřetele pravdu o tom, jaký Bůh je – a bojuje o víru v tuto Boží totožnost. Naopak se často zdá, že právě skrze zkušenost utrpení žalmisté – podobně jako Job – objevují velikost Boží, o které budou vyprávět dalším pokolením.

Kontext, v němž se žalozpěvy jako “modlitby v utrpení” rodí, je ovšem poměrně různorodý. Na jedné straně může být příčinou utrpení například válka či obléhání města jako v žalmu 59,⁴³ může to být osobní hříchy jako v kajícím žalmu 51,⁴⁴ připisovaném Davidovi po té, co zhřešil s Batšebou, na druhé straně může být trpícím “spravedlivý”, tedy ten, který si své utrpení nezavinil ani osobně, ani jako člen hříšného národa, jak je to patrné v žalmu 22.⁴⁵

Právě tento případ žalmu jako modlitby spravedlivého v utrpení je pro nás zvláště důležitý, a to jednak proto, že ukazuje utrpení jako nástroj růstu, který Bůh posílá *právě* spravedlivému, jednak proto, že takové utrpení spravedlivého je vždy již skrytou výpovědí o Mesiášově utrpení - tedy skrytou starozákonní výpovědí o Kristu. Že takové pojetí není

⁴³ Srov. P. JOHR, *Písně království I*, Křesťanská akademie, Roma 1989, s. 310-313.

⁴⁴ Srov. P. JOHR, *Písně království I*, Křesťanská akademie, Roma 1989, s. 279-283.

⁴⁵ Srov. P. JOHR, *Písně království I*, Křesťanská akademie, Roma 1989, s. 148-153.

zveličelé, dosvědčují ostatně sami evangelisté, kteří se při popisu Ježíšova umučení odvolávají právě na žalmy jako na proroctví o Kristu⁴⁶.

Snad nejvýraznějším příkladem takové “modlitby spravedlivého” uprostřed utrpení je žalm 22. Ukazuje se v něm jednak již zmíněný mesiášský rozměr a dále průběh utrpení jako zkoušky, jako cesty ke zralosti a zkušenosti s Bohem.

Nyní se zaměříme na vlastní strukturu žalmu 22. V prvním verši žalmu 22 žalmista vyjadřuje svůj pocit opuštěnosti od Boha a osamocení (v. 2), jeho modlitby nedocházejí odpovědi (v. 3), přesto však ví o Boží svatosti i o historii “dobré zkušenosti s Bohem”, kterou udělali jeho předci (vv. 4 – 6).

Dále se kruhem vrací ke své osobní situaci, je zdrcen, bezbožní se posmívají, aby se tedy svěřil Bohu (vv. 7 – 9). Žalmista skutečně tuto ironickou radu následuje, vyjadřuje svou důvěru, že jeho pomoc “od lůna matky” byl vždy Bůh (vv. 10 – 12). Přitom toto provolání důvěry jako by i Bohu mělo připomenout, jak se žalmistou jednával a že ho bral v ochranu.

Popis beznaděje se prohlubuje metaforami rozlévajících se vody, situace uprostřed smečky psů a tak dále ve verších 13 až 22, prolíná se s dalším voláním o pomoc a vrcholí prohlášením ve v. 22b – “A tys’ mi odpověděl.”

Následující verše jsou příslibem svědčit o Božím vysvobození. Žalmista se po své zkušenosti zkoušky chce pro druhé stát svědkem o Bohu, který osvobozuje. Bůh je zde představen nejen jako naděje pro budoucí generace vyvoleného národa, ale i jako naděje pro pronárody.

Když se nyní pokusíme o shrnutí předchozích bodů, vystává před námi v tomto žalmu v podstatě trojčlenná struktura: *výpověď o utrpení* –

⁴⁶ Srovnej například žalm 22, 19: “Dělí se o mé roucho, losují o můj oděv.” a Mk 15, 24 či J 19, 24; dále žalm 69, 22 “Do jídla mi dali žluč, když jsem žíznul, dali mi pít ocet.” ve vztahu k Mk 15, 36 či J 19, 29; dále žalm 34, 21: “Ochraňuje všechny

gesto důvěry – díky za záchranu a chvála, kterou nacházíme například i v christologickém rozboru tohoto žalmu u prof. C. V. Pospíšila: “Žalmy vztahující se k utrpení spravedlivého mají v zásadě společné schéma: úzkostné volání k Hospodinu, vyjádření důvěry v Hospodina a chvála odpovídající vyslyšení nebo vysvobození.”⁴⁷

Protože je tato struktura skutečně většině “žalmů – modliteb v utrpení” společná, můžeme říci, že žalozpěvy jako celek vyjadřují na jedné straně tíži lidského utrpení, ale na straně druhé ještě mnohem silněji podtrhují oprávněnost důvěry v Boha, opakovanou zkušenost vyslyšení a jistotu Boží dobroty. I žalozpěvy v sobě tedy zahrnují rozměr chvály Boha, snad ještě intenzivnější než ve vlastních chvalo zpěvech a žalmických díkůvzdáních.

1.6 Jeremiáš – trpící prorok

Mezi výrazné biblické postavy, které se s osobním utrpením bezprostředně setkávají, patří prorok Jeremiáš. Vyrůstal ve zbožné kněžské rodině.⁴⁸ Žil ve velice těžké době, na přelomu židovské historie, před babylónským zajetím a na jeho začátku.⁴⁹

Prorockou službu, ke které byl Hospodinem povolán v roce 626 př. Kr., zprvu odmítl.⁵⁰ Hospodinovo rozhodnutí však bylo neodvolatelné: “znal jsem tě, dříve než jsi vyšel z lůna, posvětil jsem tě, dal jsem tě pronárodům za proroka”.⁵¹ Úkol, kterým byl pověřen, byl těžký, měl judskému lidu sdělit, že pokud se chce líbit Bohu, musí se podrobit

jeho kosti, nebude mu zlomena ani jedna.” a J 19, 33 a 36, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

⁴⁷ C.V. POSPÍŠIL, *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, Krystal OP, Praha 2002, str. 110

⁴⁸ Srov. Jr 1,1, *Bible - ekumenický překlad*, Praha 1995

⁴⁹ Srov. M. BIČ (ed.), *Jeremjáš – Pláč*, Kalich, Praha 1983.

⁵⁰ Srov. Jr 1,6, *Bible - ekumenický překlad*, Praha 1995

⁵¹ Srov. Jr 1,5, *Bible - ekumenický překlad*, Praha 1995

královskému vojsku svého nepřítele, Babyloňanů.⁵² Většina národa mu nevěřila, považovala ho za blázna nebo za zrádce. Jeremiášův prorocký úkol od počátku provází osamění,⁵³ nepochopení druhých,⁵⁴ posměch a nebezpečí trestu smrti.⁵⁵

Přesto, že je Bohem vyvolený, lidské utrpení se mu nevyhýbá. Vlastní příbuzní ho nenávidí tak, že plánují jeho smrt. Přejí si, aby jeho jméno bylo zapomenuto.⁵⁶

Jeremiáš také zakouší vnitřní rozpor, podobně jako Job. Ví, že Bůh je spravedlivý, proč ale nevinní prožívají utrpení, proč je Bůh utrpení neuchrání? Jeremiáš prochází těžkou zkouškou víry.⁵⁷

Jeho úděl je pro něj v určitých chvílích takřka nesnesitelný, proklíná den svého zrození.⁵⁸ Jeho utrpení je přitom důsledkem prorockého poslání.⁵⁹ Patří k němu i Boží příkazy nemít ženu a děti, neúčastnit se pohřebních hostin nebo svatebních oslav, být zcela vyčleněn ze společnosti. Prorok netrpí pouze psychicky, ale i fyzicky. Pro své prorocké řeči je na popud kněze Pašchúra zadržen, zmrskán a vsazen do klády,⁶⁰ za vlády krále Sedechiáše je zbit a zavřen na mnoho dní do vězení.

Zdá se, že prorokovo utrpení nikdy neskončí, pro své prorocké řeči o zničení města a nutnosti přejít k Babyloňanům souhlasí král Sidkijáš

⁵² Srov. 27. a 28. kap., *Bible - ekumenický překlad*, Praha 1995

⁵³ Srov. Jr 16,1-2, *Bible - ekumenický překlad*, Praha 1995

⁵⁴ Srov. Jr 15,15, *Bible - ekumenický překlad*, Praha 1995

⁵⁵ Srov. Jr 26,8, *Bible - ekumenický překlad*, Praha 1995

⁵⁶ Srov. Jr 11,18-23, *Bible - ekumenický překlad*, Praha 1995

⁵⁷ „Bůh mu dvěma obrazy, navazujícím na orientální mudrosloví, ukazuje, že se bude muset připravit na horší věci. Jak se chce vypořádat s budoucími zkouškami, když se podobá dítěti, které se už unavilo chůzí s dospělými a neví, co to je prodírat se houštinami jordánského úvalu, kde žila různá divoká zvířata (srv. Jr. 49, 19 50,44 Za 11,3). Hospodin po něm žádá naprostou důvěru ve své vedení. *Výklady ke Starému zákonu*, Praha 1998, str. 286

⁵⁸ Srov. Jr 20,14-18, *Bible - ekumenický překlad*, Praha 1995

⁵⁹ „Prorok patří Bohu (srov. Dt 28,10 1Kr 8,43 Jr 7,10n.14.30 32,24 34,15 aj.), i lidé to vědí (nazývají ho Hospodinovým jménem), ale to jej také vede do osamocení. *Výklady ke Starému zákonu*, Praha 1998, str. 292

⁶⁰ Srov. Jr 20,1-2, *Bible - ekumenický překlad*, Praha 1995

pod nátlakem svých rádců s tím, aby byl prorok odstraněn bez soudu. Jeremiáš je vhozen do cisterny.

Jeremiáš tedy prožil skutečné tragédie společenské i osobní a těžké vnitřní konflikty. Kniha Jeremiáš je přitom zároveň svědectvím o tom, že útočiště lze hledat jedině u Boha a že utrpení je nástrojem Božím ve výchově národa i jednotlivých spravedlivých.

V textu Jeremiášova proroctví je zřejmá věrná láska Boha k nevěrným, k těm, kteří jej opustili. Utrpení, které po Božím soudu následuje jako trest, má přivést lid zpět k Hospodinu. Bůh svůj lid miluje, záleží mu na něm, trestá jeho nevěrnost, ale stojí při něm, čeká na jeho pokání, na jeho návrat.

Z utrpení, které si izraelský lid svou nevěrností zasloužil, ho Bůh vyvádí právě prostřednictvím proroků, které si sám vyvolil. Lid je veden na cestu, která je přímá a na které věrní “neupadnou”.

V Jeremiášově proroctví se ukazuje, jak se člověk má uprostřed utrpení rozhodovat, že ve chvíli, kdy ztrácí všechny lidské domnělé jistoty, rozhodně není opuštěn Bohem, že Boží jednání s ním nekončí. Končí pouze jedno období vztahu s Bohem. Věrný Hospodin je připraven opět obnovovat smlouvu s těmi, kteří prošli očistěním a jimž byly jejich nevěrnosti odpuštěny: začíná nové období, období přeznamenávající novou smlouvu v krvi Kristově⁶¹.

1.7 Trpící Služebník Hospodinův - výkupná a uzdravující síla utrpení

Celý Starý zákon prostupuje otázka a tajemství utrpení. Je zde na jedné straně vědomí toho, že Bůh je dobrý, že všechno stvoření je dobré, ale zároveň je tu zobrazena i skutečnost utrpení, a to i utrpení nevinných

⁶¹ “Neboť toto jest má krev, která zapečetuje smlouvu a prolévá se za mnohé na odpuštění hříchů.” Mt 26, 28, podobně i Lk 22, 20.

a spravedlivých. Zatímco v případě utrpení jako následku hříchu je odpověď nasnadě – utrpení je trestem za hřích - objevuje se už v některých spisech, které jsme analyzovali, například v knize Job, v osudech proroka Jeremiáše a v některých žalmech otázka utrpení člověka, který je Bohu blízký a věrný. Starozákonní svědectví o tomto druhu utrpení vrcholí v tzv. Deuteroizaiášovi, tedy ve spisu tvořeném kapitolami 40 až 55 knihy proroka Izaiáše.⁶² Jádrem výpovědi o utrpení v této knize je čtvrtý zpěv o trpícím služebníkovi.⁶³ Zde se objevuje nový, výkupný a uzdravitelský rozměr utrpení, a to zejména ve verších Iz 53,4-6.

“Byly to však naše nemoci, jež nesl, naše bolesti na sebe vzal, ale domnívali jsme se, že je raněn, ubit od Boha a pokořen. Jenže on byl proklán pro naši nevěrnost, zmučen pro naši nepravost. Trestání snášel pro náš pokoj, jeho jizvami jsme uzdraveni. Všichni jsme bloudili jako ovce, každý z nás se dal svou cestou, jej však Hospodin postihl pro nepravost nás všech.”

V první řadě je třeba podtrhnout skutečnost, že Služebník nemusí trpět, ale že na sebe bere utrpení dobrovolně. Nejedná se tedy o “passio”, nýbrž o “actio” z lásky k druhým. To je zásadní a radikální změna v pohledu na smysl utrpení. Člověk, Boží Služebník, je povolán k tomu, aby dal utrpení zcela nový rozměr, zcela nový význam. Už to není pouhá trpnost, ale je to úkon lásky, která se vydává za druhé. Právě to se také stalo programem Ježíše Krista, který se vydal cestou trpícího Služebníka. Jeho mesianismus není mesianismem vítězného panovníka, který likviduje své odpůrce vojenskou mocí, ale je to mesianismus toho, kdo dává svůj život jako výkupné za mnohé.⁶⁴

⁶² Tento prorok působil v době exilu, tedy v Babylónii. Jeho kniha začíná slovy: “Potěšte, potěšte, můj lid” (Iz 40,1). Srov. ČESKÁ BIBLICKÁ SPOLEČNOST, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995, - úvod ke knize Izajáš, s. 625-626.

⁶³ Srov. Iz 52,13 - Iz 53,12, *Bible - ekumenický překlad*, Praha 1995

⁶⁴ Srov. Mk 10,45, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

Z poníženého Služebníka se stává vítěz.⁶⁵ Tento Služebník, povoláný k záchraně lidí, je zohaven tak, že nevypadá ani jako člověk. Hřích lidstva je zobrazen ve služebnickově odporném vzhledu. “Služebnickovo ponížení je charakterizováno přívlastkem ‘muž plný bolesti, zkoušený nemocemi’. Vyjadřuje to nejen ukrutné utrpení tělesné a duševní, ale i opuštěnost od Hospodina, když odvrátí od člověka své milosrdenství a ubíjí ho (Dt 28,59nn).”⁶⁶ Toto utrpení má však posloužit ke spáse, přinést cosi pozitivního. Služebník, který na sobě nese hřích ostatních lidí, jejich vzpuru proti Bohu, je právě od Boha poslán k očištění druhých. Z ran, jizev a utrpení služebníka pramení uzdravení pro všechny. Z boje proti zlu se stává očištné dílo. Nepravost druhých je zničena spravedlivým Hospodinovým služebníkem.

Kniha ukazuje utrpení ve zcela jiném světle, nejde už o “pouhé” dozrávání, vedení, či naopak o trest, jedná se o utrpení, které je nástrojem Boží záchrany pro lidi. Utrpení nabývá ospravedlňující síly, je Boží mocí k záchraně a uzdravení.

Utrpení spravedlivého Služebníka jako prostředek spásy je ovšem pro běžné lidské uvažování velmi paradoxní myšlenkou, což zřejmě přispělo k tomu, že ze všech starozákonních modelů mesiášství byl “trpící Služebník” jako zdroj naděje snad nejméně rozšířeným obrazem. V době, kdy se v Izraeli objevil muž, jehož osud se velmi hluboce shoduje s popisem “trpícího Služebníka”, byla nejjobecnější představa o spasiteli v podstatě diametrálně odlišná.⁶⁷ Pod tlakem politické nepřízně se očekávání vyvoleného národa zaměřila na královského Mesiáše z Davidova rodu jako na postavu, která především vyřeší mocenské problémy své doby, a to ne slabostí, ale naopak od Boha danou silou.

⁶⁵ Srov. Iz 52,13, *Bible - ekumenický překlad*, Praha 1995

⁶⁶ M. Bič (ed.), *Výklady IV. ke Starému zákonu*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, s. 201

⁶⁷ Srov. C. V. POSPÍŠIL, *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, Krystal, Praha 2002, 2. vydání, s. 57-59.

Poslední otázkou, jíž se musíme zabývat, je to, kdo vlastně je onen tajemný Služebník Hospodinův. Někteří viděli v této tajemné postavě celý izraelský národ,⁶⁸ jenomže právě většina Izraelců v popisovaném dramatu vystupuje jako nevěrná masa, která je vykupována, a proto tato teorie neobstojí. Jiní se domnívali, že se jednalo o samotného proroka Izaiáše nebo Deuteroizaiáše, jiní zase mysleli na Jeremiáše, někdo dokonce vyslovil domněnku, že se jednalo o Kýra, další uvažovali o Mojžíšovi. Žádná z těchto postav ale nesplňuje kritéria, která se nacházejí ve zmíněných zpěvech o trpícím Služebníkovi Hospodinově. Podivuhodný soulad popisu v prorocké starozákonní knize s tím, co vidíme na životním příběhu Muže z Nazareta, ukazuje na to, že oním Služebníkem je jediné a výhradně Ježíš Kristus.⁶⁹ A právě tady musíme opustit pole Starého zákona a otevřít knihy novozákonních svatopisců.

1.8 Dílčí závěr

Starý zákon je úchvatným svědectvím o člověku, o jeho nesmírné bídě, o jeho bolesti a strádání, ale také velkou knihou naděje v Hospodina. Odpověď na tajemství utrpení, kterou v těchto knihách nalézáme, je velmi hluboká, ovšem musí zůstat také jen částečnou, protože plnost zjevení se odhaluje před věřícím člověkem až v Ježíši Kristu a v Duchu svatém, jehož plnosti se nám dostává až na základě vykupitelského díla Muže z Nazareta.

2 JEŽÍŠ KRISTUS JAKO ODPOVĚĎ NA OTÁZKU PO SMYSLU UTRPENÍ

⁶⁸ Srov. Iz 49,3, *Bible - ekumenický překlad*, Praha 1995

⁶⁹ Srov. C. V. POSPÍŠIL, *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, Krystal, Praha 2002, 2. vydání, s. 51.

Nejprve se musíme zaměřit na Ježíšovu předvelikonoční praxi, na to, jak se stavěl k utrpení člověka. Posléze se zaměříme na to, jak se Ježíš stavěl k vlastnímu utrpení, jaký mu dal význam a jakým způsobem je možno v tomto světle číst tajemství utrpení člověka.

2.1 Kristovo veřejné působení a lidské utrpení

Ačkoliv starozákonní spisy spějí ke stále hlubšímu vhledu do otázky utrpení, vrcholné pochopení této problematiky je nabízeno až v novozákonních textech Bible. Můžeme v jistém ohledu říct, že centrální postava Nového zákona, Ježíš z Nazareta, Syn Boží, je zosobněním odpovědi na tuto otázku.

Už na počátku svého vystoupení v Lukášově podání⁷⁰ na sebe Ježíš vztahuje známý text z Iz 61,1: “Duch Panovníka Hospodina je nade mnou. Hospodin mě pomazal k tomu, abych nesl radostnou zvěst pokorným, poslal mě obvázat rány zkroušených srdcem, vyhlásit zajatcům svobodu a vězňům propuštění.”⁷¹

V Ježíšově vystoupení v nazaretské synagoze můžeme vidět jakési programové prohlášení, které charakterizuje první část jeho veřejného působení. Ježíš přišel proto, aby hlásal čas milosti, aby hlásal Boží království, aby uzdravoval nemocné a očišťoval ty, kdo byli v moci zlého ducha. Rozhodně není bez zajímavosti, že se nehovoří o vlastním utrpení a o kříži. Ke zlomu dochází až po tak zvané “Galilejské krizi”, tedy poté, co je Ježíšovi jasné, že autority ho nepřijaly a že zástupy mu nerozumějí. Zástupy chtěly pozemského mesiáše, ale Ježíš přinášel mnohem více než spokojenost, prosperitu a blahobyt pro jeden národ a pro jednu nebo pro dvě generace.⁷²

⁷⁰ Srov. Lk 4,18, *Bible - ekumenický překlad*, Praha 1995

⁷¹ Srov. Lk 4,16 a dále, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

⁷² Srov. C. V. POSPÍŠIL, *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, Krystal, Praha 2002, 2. vydání, s.103-105.

Základní charakteristikou první etapy Ježíšova veřejného působení je hlásání obrácení a blízkosti Božího království.⁷³ Ježíš se stavěl k utrpení lidí velmi aktivně a soucitně, jak o tom vydávají svědectví četná zázračná uzdravení a očištění z moci zlého ducha. Tyto zázraky mají funkci reálného znamení, jsou jakousi svátostí přicházejícího Božího království.⁷⁴

To znamená, že křesťané nesmějí být nikdy lhostejní k utrpení těch druhých, nikdy nesmějí říkat, že utrpení samo o sobě je vlastně cestou k Bohu. To přece záleží na tom, jak je člověk schopen utrpení zpracovat. Tuto schopnost nesmíme u nikoho předpokládat. Navíc utrpení samo o sobě není dobrem, ale zlem, a proto je třeba se mu postavit, jak o tom svědčí velkolepé dějiny křesťanské charity. Zdá se, že charitní služba patří přímo k podstatě Kristovy církve, která má v dějinách pokračovat v poslání Božího Syna.⁷⁵

Je evidentní, že Ježíšův boj se zlem v nás a mezi námi je charakterizován trochu jinak, než bychom čekali, protože on nás chce zbavit toho hlavního zla, jímž je hřích a vzdálenost od Boha. V tomto smyslu je třeba také vnímat spásitelskou hodnotu jeho zjevitelského poslání. Pokud uzdravuje od nemocí a posedlostí, pak je to jednak projev jeho lásky k člověku, jednak příklad pro nás, jednak jakési svátostné znamení toho, že jde hlavně o přemožení hříchu, který nemoc a smrt jako následek symbolizují. Ne nadarmo Ježíš vyžaduje v zásadě od každého nemocného nebo postiženého, který se dožaduje jeho pomoci, to, aby měl víru. Zázraky a uzdravení navíc vydávají svědectví o tom, že celý člověk je zaměřen ke spáse, tedy že cílovým bodem spásitelského procesu je vzkříšení člověka z mrtvých, spása nejen duše, ale opravdu celého člověka, který je stvořen k Božímu obrazu.

⁷³ Srov. Mk 1,15, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

⁷⁴ C. V. POSPÍŠIL, *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, Krystal, Praha 2002, 2. vydání, s. 100.

Jedním z hlavních rysů Ježíšova uzdravovatelského poslání je jeho zaměření k univerzalitě. V podobenství o dobrém Samaritánovi,⁷⁶ tento Samaritán pomáhá trpícímu člověku bez ohledu na jeho národnost, barvu kůže, náboženské přesvědčení. Navíc je to typ člověka, kterým Židé velmi pohrdali, asi jako kdyby dnes Ježíš vypravoval toto podobenství dnešním Čechům tak, že by jim dával za příklad “Roma”. Univerzalita lásky, která se projevuje v Ježíšově působení nejprve poněkud zastřeně, ale stále zřetelněji, se nakonec stává univerzalitou křesťanské lásky projevující se v naší charitativní službě.⁷⁷ Právě tato univerzalita lásky a hluboké soucítění s trpícím člověkem je také jedním z hlavních rozpoznávacích znaků autentického křesťanství.⁷⁸

Nesmíme si ale představovat, že Ježíše toto uzdravování a vymítání zlých duchů nic nestálo. V pozadí stojí stále onen tajemný deuterioizaiášovský text, který říká, že na sebe bral naše nemoci. Prof. Pospíšil vyslovuje domněnku, že tajemství této fascinující solidarity a empatie, která na sebe bere nemoci druhých, je naznačena tím, že Ježíš uzdravoval v sobotu, tedy v tom dni, který následoval po pátku, po dni jeho utrpení. Toto tajemné znamení se ovšem stane jasnějším až poté, co se odehraje velikonoční drama. Ježíš uzdravoval a očišťoval lidi jaksi předběžně na základě svého vykupitelského utrpení.⁷⁹

To znamená, že i naše služba nemůže být “procházkou růžovým sadem”. I my v jistém slova smyslu musíme nést s druhými jejich bolesti. Apoštol Pavel to pak vystihne nádherným výrokem v listu Galat’anům:

⁷⁵ Srov. C. V. POSPÍŠIL, *Teologie služby*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2002, s. 69-137.

⁷⁶ Srov. Lk 10,29-37, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

⁷⁷ Srov. C. V. POSPÍŠIL, *Teologie služby*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2002, s. 97.

⁷⁸ Srov. C. V. POSPÍŠIL, *Teologie služby*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2002, s. 69-89.

⁷⁹ Srov. C. V. POSPÍŠIL, *Teologie služby*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2002, s. 94-95.

“Berte na sebe břemena jedni druhých, a tak naplníte zákon Kristův.”⁸⁰

Pokud bych měla zmínit ještě jeden velmi důležitý rys Ježíšova učení o utrpení, musím připomenout jeho zázrak na člověku, jenž byl nemocný od narození. Učedníci, když vidí tohoto ubožáka, ihned se snaží nalézt nějaké ospravedlnění pro existenci tohoto nesmírného zla: “Mistře, kdo se prohřešil, že se ten člověk narodil slepý? On sám, nebo jeho rodiče?”⁸¹ Je to typické, lidé se obávají, že přípuštění zla by mohlo ohrozit jejich přesvědčení o dobrém Bohu Stvořiteli, a proto ihned chtějí nalézt příčinu nemoci v něčím hříchu. Otázka je absurdní, protože ten člověk by musel zhřešit ještě před svým narozením. Ježíš ale jejich vysvětlení, které připomíná mudrlantství Jobových přátel, jasně odmítne a řekne: “Nezhřešil ani on ani jeho rodiče: je slepý, aby se na něm zjevily skutky Boží.”⁸² Z toho plyne, že nesmíme ihned vysvětlovat nemoci a zlo hříchem. Nedostatečnost, která je patrná ve stvoření, je příležitostí a dispozicí k tomu, aby se zde mohla projevit velkolepost Boží spasitelské dobrotivosti. Ne nadarmo ti, kdo jsou chudí, jsou také disponováni pro Boží království, ba Boží království je jejich.⁸³

Vrcholným rysem Ježíšova učení o utrpení je to, že nazaretský Mistr se dokonale identifikuje s každým trpícím, kterého ve svém životě potkáváme. “Amen, pravím vám, cokoliv jste učinili jednomu z těchto mých nepatrných bratří, mně jste učinili.”⁸⁴ Ježíš tak propůjčuje každému trpícímu svou vlastní důstojnost,⁸⁵ a proto bychom v každém potřebném měli vidět Krista.

Lze dokonce říci, že milosrdenství, které Ježíš projevovat v době svého pozemského života, je zjevením milosrdného Boha. Toto

⁸⁰ Srov. Gal 6,2, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

⁸¹ Srov. Jan 9,2, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

⁸² Srov. Jan 9,3, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

⁸³ Srov. Mt 5,3, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

⁸⁴ Srov. Mt 25,40, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

milosrdenství se stává zákonem, protože spása spočívá v tom, že člověk se spodobí s Bohem. Pokud ale člověk odmítá být milosrdný, odmítá spodobení s milosrdným Bohem, a proto se ze spásy vylučuje. Velmi výstižně o tom vypovídá nejen velké podobenství o posledním soudu, kde budeme souzeni podle zákona milosrdenství dle Mt 25,31-46.⁸⁶ Velmi pěkně pak shrnuje tuto zásadu ve svém listu svatý Jakub: “Na Božím soudu není milosrdenství pro toho, kdo neprokázal milosrdenství. Ale milosrdenství vítězí nad soudem.”⁸⁷

Je tedy patrné, že Ježíšův příklad nám dává velmi mnoho praktických i teologických dispozic k tomu, jak máme prožívat svou solidaritu s trpícím člověkem a jak následovat toho, který je cestou k plnosti spásy.⁸⁸

2.2 Lidské utrpení v perspektivě Kristova vlastního utrpení

Ježíšova solidarita s trpícími nespočívá pouze v uzdravování, ale i ve skutečnosti, že vzal na sebe i naše provinění a hříchy. “V nikom jiném není spásy; není pod nebem jiného jména, zjeveného lidem, jímž bychom mohli být spaseni“.⁸⁹ Můžeme říci, že hlavním zlem, které nás trýzní, je vedle hříchu smrt. A právě proti smrti vystupuje Ježíš nejradikálněji tím, že ji dobrovolně bere na sebe (srov. Mk 10,45).⁹⁰

Pokud ale chceme porozumět tajemství kříže, musíme se zamyslet nad strukturou spásy, která je v zásadě osvobozením od nějaké formy zla. Zlo ale není jednoznačný pojem, a tak ani spása nebude jednoznačným

⁸⁵ Srov. C. V. POSPÍŠIL, *Teologie služby*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2002, s. 188-197.

⁸⁶ C. V. POSPÍŠIL, “Boží milosrdenství jako měřítko spravedlnosti.” *Teologické texty*, 8, 1997, s. 201 - 202.

⁸⁷ Srov. Jak 2,13, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

⁸⁸ Srov. Jan 14,6, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

⁸⁹ Srov. Sk 4,12, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

⁹⁰ Srov. JAN PAVEL II., *Život Kristův*, MCM, Olomouc 2002, s. 310-314.

pojmem. Je třeba rozlišovat spásu podle člověka a spásu podle Boha. Ta první je jako vyvedení Izraelitů z Egypta, ta druhá zase jako příkaz putovat 40 let po poušti. Ta první se projevuje v první fázi Ježíšova veřejného působení, tedy před epizodou proměnění na hoře. Ta druhá je markantně patrná v jeho cestě směrem k Jeruzalému a v jeho tajemném utrpení. Ta první spása má vnitrosvětový charakter a je pro člověka srozumitelná. Ta druhá etapa dramatu spásy je mystická, tajemná a pro člověka ne zcela srozumitelná, protože se jedná o tajemnou proměnu člověka v Boží podobu. Na druhém stupni je to tak, že Bůh vede člověka temnotou. Jediné, co člověku zbývá, je nesmírná důvěra v Boha, která se opírá o zkušenost předešlé spásy podle člověka.⁹¹

Jsme tedy v oblasti tajemství. Jedno je ale jisté: Ježíš vystupuje ve všech evangeliích jako ten, kdo jde sám a dobrovolně na kříž za spásu člověka. To je velmi důležité, protože utrpení samo není žádnou hodnotou. Hodnotou je to, co z utrpení člověk sám svou aktivitou udělá, jaký mu sám dá význam. To velmi dobře odhaluje klasická soteriologická kategorie, zásluha. Záslužné je člověkově konání, nikoli to, co trpně snáší. Ježíš nás tedy nevykoupil svým utrpením ve vlastním slova smyslu, ale tím, co sám svou vnitřní aktivitou z tohoto utrpení udělal. Vykoupil nás tedy svou poslušností k Otci a svou nesmírnou láskou.⁹²

Tento smysl Ježíš svému nadcházejícímu utrpení dal na více místech evangelia. Je to v první řadě dobrovolné darování života za druhé,⁹³ je to oslava Otce,⁹⁴ je to ale také oběť nové smlouvy.⁹⁵ Slavení poslední večeře je tedy jakási předjímka oběti na kříži, je to místo, kde Ježíš dává smysl svému nadcházejícímu utrpení a odhaluje tento smysl před námi. Z uvedeného důvodu je velmi důležité uvědomit si, že slavení

⁹¹ Srov. C. V. POSPÍŠIL, *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, Krystal, Praha 2002, 2. vydání, s. 238-241.

⁹² Srov. C. V. POSPÍŠIL, *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, Krystal, Praha 2002, 2. vydání, s. 294-299.

⁹³ Srov. Mk 10,45, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

⁹⁴ Srov. J 17,1-5, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

eucharistie se jeví jako velká škola toho, jak se máme stavět k vlastnímu utrpení a umírání. Jsme totiž povoláni k tomu, abychom utrpení po Kristově vzoru přemáhali a jaksi ho vnitřně proměňovali v sebedarování v poslušnosti Bohu a z lásky k Otci i k bratřím.

To všechno se velmi snadno řekne, ale velmi těžké je uskutečňovat tento div vnitřní proměny utrpení. Bez pomoci Boží milosti, bez toho, že budeme mít Kristova a Otcova Ducha, je to zhola nemožné.

2.3 Vykoupená smrt

Je nesporné, že vrcholem Kristovy solidarity s trpícím člověkem je jeho sestup mezi mrtvé, sestup do hrobu, sestup do stavu smrti. Na prvním místě musíme zmínit skutečnost, že český překlad objevující se ve znění Apoštolského vyznání víry, kde se hovoří o sestupu do “pekelní”,⁹⁶ není právě šťastný. Latinské “ad inferos” totiž neznamena stav zavržení, ale podsvětí, tedy stav smrti.⁹⁷ Tento článek Apoštolského vyznání víry se může opřít o celou řadu novozákonních výroků.⁹⁸

Viděli jsme, že smrt byla vnímána jako trest za hřích. Jedná se o vzdálenost od Boha a v jistém slova smyslu také od ostatních lidí, od společenství živých. Ježíš svým sestupem do stavu smrti tuto charakteristiku smrti ruší, když ji naplňuje tajemnou přítomností “Dárce života”, tedy vtěleného Božího Slova. Od té chvíle není člověk ve stavu smrti sám, setkává se tam se svým Vykupitelem. Tento sestup mezi

⁹⁵ Srov. Mt 26,27-28, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

⁹⁶ Srov. *Kancionál – společný zpěvník českých a moravských diecézí*, Zvon, Praha 1995, s. 11.

⁹⁷ “Dále je nutno hned na začátku objasnit, že výraz “do pekelní” neoznačuje stav zavržení, nýbrž stav či místo, kde přebývají zesnulí, jedná se o podsvětí, jak to vyjadřuje hebrejské slovo sheol a v řečtině hades (srov. Sk 2,31).” JAN PAVEL II., *Život Kristův*, MCM, Olomouc 2002, s. 356.

⁹⁸ Srov. např. Mt 12,38-40; 16,4; Lk 11,29-30; Sk 2,31; Ř 10,7; Ef 4,8-10; 1 P(t) 3,18-19; 4,6.

mrtvé znamená, že každý člověk se může osobně setkat s Ježíšem právě v temnotě své smrti.

Velmi důležité je, že se zde vlastně hovoří o spasitelské hodnotě Kristova utrpení vzhledem k těm, kdo přišli na svět před ním, jak to vyplývá z následujícího textu Nového zákona:

“Vždyť i Kristus dal svůj život jednou provždy za hříchy, spravedlivý za nespravedlivé, aby nás přivedl k Bohu. Byl usmrcen v těle, ale obživen Duchem. Tehdy také přišel vyhlásit zvěst duchům ve vězení, ...”⁹⁹

Ježíšův sestup do stavu smrti je zde vykládán jako pokračování v hlásání radostné zvěsti, tentokrát se však adresáty tohoto hlásání stávají ti, kdo žili před Kristem. V jistém slova smyslu se tak univerzalizuje význam spasitelského významu Kristova díla a jeho utrpení.¹⁰⁰

To ale znamená, že ti, kdo dnes žijí v jiných náboženstvích¹⁰¹ a jednají podle svého svědomí, tedy žijí subjektivně tak, jako kdyby pro ně Kristus ještě nepřišel, se ve smrti setkávají s Ježíšem tak, jako se s ním setkávají spravedliví lidé, kteří žili před Kristem v době Starého zákona. Smrt se tak může z trestu stát setkáním s živým Bohem v Ježíši Kristu, může se stát branou věčného života ve společenství s Trojjediným a s ostatními vykoupenými. To je úžasná vize křesťanské víry, která dokáže dát smysl nejen lidskému umírání, ale dokonce i stavu smrti, která se stává přechodem do života.

⁹⁹ 1 P(t) 3,18-19.

¹⁰⁰ Srov. C. V. POSPIŠIL, *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, Krystal, Praha 2002, 2. vydání, s. 301-306.

¹⁰¹ Pokud se jedná o problematiku mimokřesťanských náboženství, je vhodné upozornit na dokument MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE, *Křesťanství a ostatní náboženství*, Krystal, Praha 1999. Dokument je z roku 1996. Na pultech našich prodejen se objevila také studie: V. BOUBLÍK, *Teologie mimokřesťanských náboženství*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2000.

3 TAJEMSTVÍ UTRPENÍ ČLOVĚKA VE SVĚTLE DOKUMENTU “SALVIFICI DOLORIS”

V této kapitole chceme analyzovat apoštolský list Jana Pavla II. “*Salvifici doloris*”, který vyšel dne 11. února roku 1984.¹⁰² Celý dokument je rozdělen do šesti kapitol a zároveň do jedenatřiceti článků.

¹⁰² Srov. JAN PAVEL II., *Salvifici doloris*, Zvon, Praha 1995.

Kapitoly nemají nadpisy, takže se v následujících odstavcích pokusíme vystihnout jejich obsah a konfrontovat ho s tím, k čemu jsme při našem hledání zatím došli. Nadpisy následujících odstavců by mohly představovat také nadpisy jednotlivých kapitol zmíněného dokumentu Jana Pavla II.

3.1 Utrpení jako hlubina člověka

V první kapitole nacházíme zmínku o tom, že dokument vyšel v souvislosti s mimořádným jubilejním rokem vykoupení.¹⁰³ V roce 1984 byl totiž vyhlášen mimořádný jubilejní rok, zřejmě proto, že jsme si připomínali 1950 let od Kristova vykupitelského utrpení na kříži. V prvním článku se dozvídáme následující: “Radost přichází z pochopeného smyslu utrpení.” Přesně v tomto smyslu jsme také vnímali Kristovo utrpení v předchozí kapitole. Ježíš neodnímá utrpení, ale dává mu nový smysl. Navíc nás vede k tomu, abychom druhým v utrpení pomáhali, a tak mu dávali smysl lásky k bližnímu. Další charakteristikou utrpení je to, že představuje tajemnou hloubku člověka:

“Utrpení je totiž staré jako lidstvo samo, neboť vyjadřuje hloubku člověka až po jistou hranici a svým způsobem ji převyšuje.”¹⁰⁴

Jedná se o velmi krásnou myšlenku. Utrpení dává lidské existenci hloubku. Tato hloubka tajemství člověka je ale někdy pro samotného člověka k neunesení, protože utrpení někdy vede člověka do hlubin, které jeho vlastní hlubinu převyšují. V pozadí můžeme tušit Augustinovu myšlenku, že Bůh je někdo jiný ve mně a nade mnou.

“Pozdě jsem si Tě zamiloval, Kráso tak stará a přece tak nová, pozdě jsem si Tě zamiloval! Ty jsi byl uvnitř a já venku a tam jsem tě hledal, a já šeredný vrhl jsem se na všechny Tvé krásné tvory, je jsi stvořil. Ty jsi byl

¹⁰³ Srov. SD 2.

se mnou, ale já jsem nebyl s Tebou. Vzdalovalo mne od Tebe vše to, co by vůbec nebylo, kdyby nebylo v Tobě. Ty jsi volal, křičel a přehlušil jsi mou hluchotu. Ty jsi se skvěl, zářil a zahnal jsi mou slepotu.”¹⁰⁵

Podle Augustina je tedy Bůh někým, kdo přebývá v lidském nitru. Člověk se k Bohu může dostat jedině tehdy, když vstoupí do svého vlastního nitra – do své vlastní hlubiny. To ale není možné bez pomoci Boží milosti, jak jsme řekli výše, a jak to Augustin potvrzuje na základě své duchovní zkušenosti. Tato hlubina, která je člověku vlastní, ale člověka zároveň převyšuje, protože Bůh je někdo jiný v člověku a především nad ním.

”Povzbuzen touto četbou, abych se obíral sebou samým, vstoupil jsem, Tebou veden, do svého nitra; mohl jsem to učinit, poněvadž stal jsi se mým Pomocníkem. Vstoupil jsem tam tedy a okem ducha svého, ač zakaleným, viděl jsem nad svou myslí nezměnitelné světlo Páně, ne ono obyčejné, viditelné tělesným okem, ani jiné mohutnější, jakoby téhož druhu, ale mnohem jasnější a celý prostor vyplňující. ... Jest viditelno okem lásky.”¹⁰⁶

Hlubinou, o níž Jan Pavel II. hovoří, je Bůh přítomný v srdci a nad srdcem člověka. Utrpení je pak tajemnou branou, která člověka může uvádět k setkání s Bohem, jak to nakonec dokládá výše citovaný výrok z knihy Job. “Jen z doslechu o tobě jsem slýchal, teď však jsem tě spatřil vlastním okem.”¹⁰⁷

Stejně jako Bůh sám, tak i lidská bolest vzbuzuje v člověku strach a zároveň člověku propůjčuje podivuhodnou důstojnost.¹⁰⁸ To neznamena, že bychom chtěli bolest identifikovat s Bohem, ale je jasné, že v situaci hříchu člověk nemůže k Bohu dojít jinak než cestou Kristova

¹⁰⁴ Srov. SD 2.

¹⁰⁵ AUGUSTIN, *Vyznání X*, 22, Praha 1990 = Praha 1926, s. 341.

¹⁰⁶ AUGUSTIN, *Vyznání V,2*; s. 122.

¹⁰⁷ Srov. Jb 42,5, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

¹⁰⁸ Srov. SD 4.

kříže.¹⁰⁹ Utrpení je tedy cestou k tomu, aby člověk byl doopravdy sám sebou, je to šance, dojít k poznání vlastní hlubiny a důstojnosti, je to šance nalézt Boha, který přebývá ve mně a nade mnou. Je to ale cesta velmi bolestivá, cesta, kterou člověk může procházet jedině s pomocí Boha.

3.2 Jobovo utrpení jako paradigma našeho utrpení

Po tom, co jsme viděli v první kapitole, se nemůžeme divit tomu, že “Písmo je jako velká kniha o utrpení.”¹¹⁰ Ve druhé kapitole Jan Pavel II. v jistém slova smyslu analyzuje pojem utrpení, které má duševní a tělesnou povahu.¹¹¹ Utrpení je vždy spojeno se zakoušením nějaké formy zla.¹¹² Zkušenost zla s sebou nese určitou pasivitu i aktivitu,¹¹³ tedy aktivitu vzpoury, hledání, zmítání se v síti bolesti. Trpící lidé navíc mají cosi společného.¹¹⁴ Z toho je třeba vyvodit závěr, že ten, kdo není momentálně v lisu utrpení, trpícímu rozumět může jen stěží. Je však možnost naladit se na stejnou strunu s trpícím, když zapojíme schopnost empatie a když jeho utrpení na základě lásky začneme spolu s trpícím prožívat tak trochu jako naše vlastní.

3.3 Otázka po smyslu utrpení

Třetí kapitola se otevírá výrokem o tom, že trpící člověk se táže: “Proč?” Trpící člověk hledá smysl své bolesti a svých muk.¹¹⁵ Naše

¹⁰⁹ Srov. Jan 14,6, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

¹¹⁰ Srov. SD 6.

¹¹¹ Srov. SD 5.

¹¹² Srov. SD 7.

¹¹³ Srov. SD 7.

¹¹⁴ Srov. SD 8.

¹¹⁵ Srov. SD 9.

úvodní úvaha nachází potvrzení v následujícím výroku: “Člověk se odpověď totiž nemůže dozvědět od světa, i když utrpení ze světa pochází, ale od Boha, neboť je Stvořitel a Pán světa.”¹¹⁶ V následujících člancích se setkáváme s analýzou Jobova příběhu. Jan Pavel II. dále tvrdí, že utrpení může být trestem, ale kde není vina, tam se o trestu hovořit nemůže. Prostě není pravdou, že jakékoli utrpení je následkem viny a trestem.¹¹⁷ Utrpení Joba má povahu zkoušky, v níž se má projevit hloubka jeho spravedlnosti. Utrpení jako zkouška má také výchovnou povahu. Člověk se tak má dobrat oné hloubky, která je v něm tajemně obsažena.¹¹⁸

3.4 Odpověď skrývající se v utrpení Ježíše Krista

Čtvrtá kapitola pojednává o vykoupeném utrpení a hovoří se v ní o díle Ježíše Krista. Vykoupení je v první řadě osvobození od zla.¹¹⁹ Hlavním zlem je zatracení, ztráta společenství s Bohem, a právě od tohoto hlavního zla nás Kristus vysvobodil.¹²⁰ “I když Kristovo vítězství nad hříchem a smrtí skrze vlastní kříž a zmrtvýchvstání neodstraňuje dočasné životní strasti a ani neosvobozuje od utrpení celou dějinnou dimenzi lidského bytí, přesto na tuto dimenzi a zároveň i na veškeré utrpení vrhá nové světlo, jímž je světlo vykoupení.”¹²¹ Tato slova potvrzují správnost našich předchozích úvah o tajemství utrpení ve světle Kristova vykupitelského díla. V následujících člancích pak nejvyšší pontifik analyzuje Kristovu cestu na kříž a tvrdí, že Kristus šel vstříc

¹¹⁶ Srov. SD 9.

¹¹⁷ Srov. SD 11.

¹¹⁸ Srov. SD 11-12.

¹¹⁹ Srov. SD 14.

¹²⁰ Srov. SD 14.

¹²¹ Srov. SD 15.

svému utrpení dobrovolně a dával mu vykupitelský význam.¹²² V článku 21 se dovídáme, že trpící svým utrpením jako by zpřítomňoval tajemství Kristova kříže. V článku 22 se hovoří o tom, že účast na Kristově utrpení v tomto životě je podmínkou toho, abychom mohli mít účast na Kristově slávě. Následující slova jsou jakýmsi srdcem celého dokumentu:

“Právě církev, která neustále čerpá z neomezených pramenů vykoupení a uvádí je do života lidí, je dimenzí, v níž Kristovo vykupitelské utrpení může být doplňováno utrpením člověka. Z toho je zřetelná boholidská povaha církve, určitým způsobem poznamenaná účastí na utrpení. Proto má utrpení v očích církve zvláštní hodnotu. Je to dobro, před nímž se církev sklání s veškerou úctou a v celé vroucnosti své víry ve vykoupení.”¹²³

Trpící člověk tedy v jistém slova smyslu doplňuje to, co zbývá do plné míry Kristových útrap. V utrpení se tedy realizuje spojení člověka s trpícím Kristem,¹²⁴ pokud to ale člověk takto chce prožívat a pokud přijme světlo víry, která vrhá na jeho strážně nové světlo. Kristus nám tedy daroval nový smysl utrpení a dal nám sílu, abychom tento smysl utrpení přijímali a spolu s ním sami realizovali. Jde o dílo vykoupení světa.

Na tomto místě bych si dovolila připomenout jeden výrok kardinála Tomáška, který často opakoval a který jsem od něj měla tu čest zaslechnout jednu i já: “Kdo pracuje, dělá hodně, kdo se modlí, dělá víc, kdo trpí spolu s Kristem, ten dělá všechno.”

Uvedené myšlenky mají v pozadí podivuhodný výrok svatého Pavla: “Proto se raduji, že nyní trpím za vás a to, co zbývá do míry utrpení Kristových, doplňuji svým utrpením za jeho tělo, to jest církve.”¹²⁵

¹²² Srov. SD 17-20.

¹²³ Srov. SD 24.

¹²⁴ Srov. Gal 2,19-20, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

¹²⁵ Srov. Kol 1,24, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

Propracovat se k takovéto “mystice” utrpení ale rozhodně není nic snadného a není možno předpokládat, že každý člověk, ani že každý věřící to dokáže. Pokud se to povede, je to stejně jen jako okno do nebe, ale rozhodně tento stav není čímsi trvalým. Tíže utrpení je příliš reálná na to, aby člověk z ní mohl uniknout do rozjímání. Je ale také pravda, že modlitba by člověku měla pomáhat, a proto by v ní měl v době zkoušek a strážní hledat oporu. Navíc se ukazuje, že utrpení má díky Kristu také společenskou dimenzi, církevní dimenzi.

3.5 Utrpení učedníků – světci jako svědci přijetí křesťanského pohledu na utrpení

Předposlední kapitola velkého rozjímání nad tajemstvím utrpení se otevírá pohledem na Mariinu vzorovou účast na utrpení jejího Syna.¹²⁶ Nejvyšší pontifik se tedy v tomto oddílu věnuje vzoru trpělivosti těch, kdo jsou církví uctíváni jako velcí Kristovi svědci, jako svatí. Jedná se o velké živé evangelium o utrpení, o tajemnou radostnou zvěst o utrpení. V dalším článku jsou zmiňováni svatý František z Assisi a svatý Ignác z Loyoly. “Vnitřní zralost a duchovní velikost v utrpení jsou ovocem osobního obrácení a spolupráce s milostí ukřižovaného Vykupitele.”¹²⁷ To je právě ona obtíž. Utrpení totiž jasně ukazuje na to, jaký byl a je náš duchovní život. Kdo ale dokáže dosáhnout těchto vrcholů svatosti a spoluúčasti s trpícím Kristem.

V posledním článku páté kapitoly se opět opakuje myšlenka, týkající se smyslu utrpení. Jsme povoláni k tomu, abychom proměňovali pasivitu utrpení v aktivitu sebedarování spolu s Kristem. Jsme povoláni k tomu, abychom ve světle živé víry dávali utrpení nový smysl.¹²⁸

¹²⁶ Srov. SD 25.

¹²⁷ Srov. SD26.

¹²⁸ Srov. SD 27.

3.6 Jaký postoj mají zaujímat věřící tváří v tvář trpícímu člověku

Poslední kapitola je věnována tomu, jak se mají křesťané stavět k utrpení těch druhých. V článku 26 se hovoří o milosrdném Samaritánovi:

“Milosrdným Samaritánem je každý člověk, který přistoupí k utrpení druhého člověka, ať je jakékoli. Tento přístup nemá být bezohlednou zvědavostí, ale ochotou pomoci. Je to vnitřní připravenost srdce, jež vyjadřuje soucítění.”¹²⁹

Mělo by být evidentní, že nesmíme druhého poučovat a hned mu předkládat to, co by jako křesťan měl. Nesmíme druhým ukládat jako povinnost to, k čemu mohou dospět jedině na základě velkého daru milosti. Oni sami musejí objevit velkolepou příležitost, kterou pro ně tajemství jejich utrpení znamená. Pomoci a naslouchat, to je hlavní. Projevovat úctu, a tak dávat trpícímu najevo, jaká je jeho důstojnost před Bohem. Na tomto základě si snad sám uvědomí, jaká je vlastní hlubina jeho důstojnosti. Možná si uvědomí také to, jak nesmírné tajemství se v něm vlastně odehrává. Tyto věci však nesmíme znásilňovat a chovat se jako Jobovi přátelé.¹³⁰

Pro trpícího i pro toho, kdo stojí před ním v duchu Kristova evangelia, platí následující: “Člověk může sám sebe plně nalézt jen v opravdovém darování sebe samého.”¹³¹

¹²⁹ Srov. SD 28.

¹³⁰ Někdy se dokonce v této souvislosti hovoří o tak zvaném “pastoračním sadismu”. Srov. C. V. POSPÍŠIL, *Teologie služby*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2002, s. 192-193.

¹³¹ SD 28 – Jan Pavel II. zde cituje *Gaudium et spes*, 24. Srov. také PAPEŽSKÁ RADA PRO PASTORACI MEZI ZDRAVOTNÍKY, *Charta pracovníků ve zdravotnictví*, Zvon, Praha 1996, čl. 2, čl. 4; s. 14; 15.

V článku 29 se konstatuje, že evangelní podobenství o milosrdném Samaritánovi se stalo jednou z hlavních součástí mravní kultury lidstva a vůbec celé lidské civilizace.¹³² Měli bychom si ale uvědomovat, že to je křesťanský kořen západní civilizace, který není pro vyznavače jiných náboženství rozhodně čímsi samozřejmým.¹³³

3.7 Dílčí závěr

Souhrnně tedy můžeme říci, že v hlavních bodech se naše analýza starozákonních výpovědí o tajemství utrpení a naše četba vykupitelského díla Ježíše Krista s ohledem na tajemství utrpení shoduje s tím, co nacházíme v apoštolském listu Jana Pavla II. “*Salvifici doloris*”. Obohacující je především vize hloubky, kterou utrpení člověku nabízí a také ekleziální rozměr tajemství utrpení.

4 UTRPENÍ MUŽE A ŽENY

V této kapitole se pokusíme hledat odlišné a shodné prvky v utrpení muže a ženy. V odborné literatuře jsme se neseťkali s prací, která by se podobným tématem zabývala. Na první pohled se tedy zdá, jako kdyby mezi mužskou a ženskou edicí Božího obrazu v oblasti utrpení nebyl žádný rozdíl. Nezapomínejme na to, co jsme našli v případě Joba, který tvrdí: „Jen z doslechu o tobě jsem slyšel, teď však

¹³² Srov. SD 29.

¹³³ Srov. C. V. POSPÍŠIL, *Teologie služby*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2002, s. 69-88.

jsem tě spatřil vlastním okem“.¹³⁴ Utrpení tedy nemusí být vnímáno pouze jako trest, ale v případě spravedlivého se jedná o privilegované místo setkání člověka s tajemstvím živého Boha. Tato charakteristika bude zřejmě obecně platná pro všechny lidi, protože jak na muži, tak na ženě záleží, zda dokáží nalézt transcendentální význam svého utrpení právě v setkání s živým Bohem. Již na tomto místě lze říci, že odlišnosti mezi mužskou a ženskou edicí utrpení budou spočívat spíše v oblasti prožívání.

Nejprve si tedy připomeneme to, co jsme řekli o utrpení v Bibli výše a pokusíme se o doplnění daného materiálu především o příklady utrpení žen. První a druhá kapitola tohoto pojednání obsahuje především případy utrpení mužů. To by nás nemělo překvapovat, protože pisateli knih Starého i Nového zákona byli výhradně muži, a proto v Bibli jasně převládá mužské vidění a vnímání skutečnosti a pochopitelně také utrpení. Přesto se v Písmu dají nalézt zajímavé podněty i pro rekonstrukci ženského vnímání utrpení.

V následujících bodech této kapitoly se zamyslíme nad životním příběhem matky Terezy a otce Pia. Následně představíme dokument Mezinárodní teologické komise Společenství a služba. Nakonec se pokusíme toto naše hledání, které je a musí být nevyhnutelně tápavé, shrnout v dílčím závěru.

4.1 Ženská tvář utrpení v Písmu

V prvním okamžiku se zdálo být vhodné rozdělit tuto pasáž na oblast Starého zákona a posléze na oblast novozákonní. Ukázalo se však, že charakteristiky utrpení žen jsou ve Starém i v Novém zákoně velmi podobné, a proto jsem od tohoto záměru nakonec ustoupila. Pokusím se

¹³⁴ Srov. Jb 42,5, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

tedy prezentovat nejprve zmíněné charakteristiky bez rozlišování Starého a Nového zákona. V druhém oddílu se zaměřím na postavu Matky Páně a na její utrpení.

4.1.1 Ženská tvář utrpení v Písmu svatém

V první řadě si dovoluji podotknout, že v Bibli je utrpení ženy poměrně dost upozaděno. Stačí vzpomenout na Abrahámovu zkoušku, kde není o Sáře snad ani jediná zmínka,¹³⁵ nebo na Jobův příběh, kde jeho manželka ničemu nerozumí a svému muži jeho strážení jen přitěžuje.¹³⁶ Podobnou roli hraje Tobijášova manželka.¹³⁷ Zdá se tedy, že žena často nerozumí utrpení snášenému pro Boží zákon, pro nějaký ideál. Jak již bylo řečeno, Bibli psali muži, a proto se nesmíme divit, že se zde setkáváme s některými případy negativního vnímání ženské postavy. Na základě životní zkušenosti lze říci, že žena má na starosti konkrétní každodenní záležitosti, jako je třeba příprava jídla pro rodinu, čistotu v domě a tak dále. Muži se proto nesmějí divit, když jim žena právě tyto záležitosti připomíná. Jenomže i Jobova žena a Tobijášova manželka prožívaly svůj vlastní podíl na utrpení celé rodiny. Žena má prostě starost o život, rodinu, konkrétní každodennost, a proto se může stát, že muži, který trpí kvůli vznešenému ideálu, nerozumí. Rozumí ale vždy muž zaměřený na vznešené ideály čistě ženským obavám, tísním, strážním? Je patrné, že zejména ve Starém zákoně se setkáváme s modelem vzájemného nepochopení mezi mužem a ženou v oblasti utrpení. Daná záležitost také ukazuje na skutečnost, že mužské a ženské utrpení může mít odlišné charakteristiky.

¹³⁵ Srov. Gn 22, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

¹³⁶ Srov. Jb 2,9, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

¹³⁷ Srov. Tob 2,11, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995

Pokud máme vystihnout typicky ženskou tvář utrpení v Bibli, pak jsou to především záležitosti spojené s mateřstvím, s předáváním života. Již v knize Genesis se o tom jasně vypovídá: „Velice rozmnožím tvé trápení i bolesti těhotenství, syny budeš rodit v utrpení, budeš dychtit po svém muži, ale on nad tebou bude vládnout“.¹³⁸

Zajímavé je, že trestem za hřích je rozmnožení utrpení. Z toho lze vyvodit, že před hříchem by mateřství bylo spjato s určitou bolestí. Tuto bolest by ale žena dokázala dokonale integrovat. Již výše jsme narazili na vzájemné nepochopení mezi mužem a ženou. I tato záležitost je ve třetí kapitole knihy Genesis naznačena a zmíněna.¹³⁹ Mělo by být jasné, že vzájemné trápení muže a ženy zakládající se na vzájemných odlišnostech a na neschopnosti porozumět jeden druhému se do výčtu trestů za prvotní hřích dostalo na základě zkušenosti lidských pisatelů Písma svatého. Vraťme se ale k pozitivnímu aspektu mateřství. Bude to ženino potomstvo, které rozdrťí hadovu hlavu.¹⁴⁰

V Bibli ale nescházejí příklady heroického mateřství. Stačí vzpomenout na matku sedmi synů, která statečně nesla mučednictví svých potomků a dokonce je dokázala povzbuzovat, aby necougli před tyranem.¹⁴¹ Ta žena byla schopna překonat přirozené tíhnutí k pozemskému životu svých synů na základě víry ve vzkříšení, víry v absolutní moc živého Boha. Lze říci, že přirozené mateřství zde dostává díky Boží milosti a víře nadpřirozený rozměr. Ženě jde stále o život jejích dětí, nyní ale ne tolik o ten pozemský, nýbrž o život věčný.

Tato typicky ženská podoba utrpení má úzkou spojitost se zrodem nového světa, s jeho proměnou podle Božího záměru. Svatý Pavel o tom

¹³⁸ Srov. Gn 3,16, *Bible - ekumenický překlad*, Praha 1995

¹³⁹ Srov. Gn 3,17, *Bible - ekumenický překlad*, Praha 1995

¹⁴⁰ Srov. Gn 3,15, *Bible - ekumenický překlad*, Praha 1995

¹⁴¹ Srov. 2 Mak 7,20nn, *Bible - ekumenický překlad*, Praha 1995

nádherně píše v listu Římanům: „Víme přece, že veškeré tvorstvo až podnes společně sténá a pracuje k porodu“.¹⁴²

Dokonce i apoštolská práce spojená s hlásáním evangelia má cosi společného s ženskou, mateřskou tváří utrpení. Proto opět svatý Pavel říká: „Znovu vás v bolestech rodím, dokud nebudete dotvořeni v podobu Kristovu“.¹⁴³ To by nás nemělo překvapovat, protože hlásáním evangelia se rodí nový Boží lid. Právě lid a jeho strážně bývají v Písmu často přirovnávány k porodním bolestem.¹⁴⁴ Není divu, že je tomu tak, protože lid má před Bohem ženské rysy. Proto také utrpení lidu je popisováno jako strážně dcery Siónské (srov. např. Iz 60, 11): „Slyším křik, jako když se rodička bolestí svíjí, sténání, jako když rodí poprvé, křik dcery sijónské, po dechu lapá, rozprostírá dlaně: Běda mi, jsem tak bezmocná, vydána vrahům“.¹⁴⁵

Je tedy zřejmé, že podle Písma svatého existuje specificky ženská tvář utrpení, která je spjata jednak se vzájemným neporozuměním mezi mužem a ženou, což je důsledek hříchu, jednak s mateřstvím. Právě mateřství pak představuje specifickou tvářnost utrpení celého stvoření a celého Božího lidu.

4.1.2 Maria jako vrcholný obraz utrpení ženy

Máme-li hovořit o Mariině mateřských strážních, pak je třeba začít následujícím textem z Lukášova evangelia: „Hle, on jest dán k pádu i k povstání mnohých v Izraeli a jako znamení, kterému se budou vzpírat – i tvou vlastní duši pronikne meč – aby vyšlo najevo smýšlení mnoha srdcí“.¹⁴⁶

¹⁴² Srov. Řím 8,22, *Bible - ekumenický překlad*, Praha 1995

¹⁴³ Srov. Gal 4,19, *Bible - ekumenický překlad*, Praha 1995

¹⁴⁴ Srov. např. Iz 13, 8; Jer 4, 31; 6, 24; 22, 23.

¹⁴⁵ Srov. Jer 4,31, *Bible - ekumenický překlad*, Praha 1995

¹⁴⁶ Srov. Lk 2, 34-35, *Bible - ekumenický překlad*, Praha 1995

Tato Simeonova slova naznačují, že Mariino utrpení bude úzce spjato s utrpením jejího Syna. První charakteristikou Mariina utrpení je tudíž hluboké intimní soucítění s Kristem, s jejím synem.

Zahledíme-li se do dějin exegeze, pak zjišťujeme, že se zde objevuje celá řada výkladů. Origenes, Efrém, Cyril Alexandrijský a jiní církevní otcové viděli v onom meči pochybnost a pohoršení, které vyvolá Kristův kříž. Tato interpretace je dnes již opuštěna.¹⁴⁷ Svatý Bazil a Ambrož viděli v meči Boží slovo, které rozděluje rodiny.¹⁴⁸ Nejrozšířenější interpretace pochází od svatého Augustina, který vidí v meči Kristovo utrpení.¹⁴⁹ Nejpravděpodobnější je pak interpretace, která v meči vidí veškerou opozici vůči Ježíšovi i jeho církvi, jak na to ukazuje výrok o znamení, jemuž se bude odporovat.¹⁵⁰

Ať už říkají biblisté cokoli, je jasné, že mateřství se jeví být základem specifického soucítění, které dává prožívat bolest milovaného syna jako svou vlastní.

Mariino utrpení má ale více poloh. V první řadě je třeba zmínit skutečnost, že i pro ni samotnou byla božská identita jejího Syna určitým tajemstvím. I pro ni se toto tajemství plně odhaluje až ve velikonočním tajemství. Není jistě náhodnou, že v evangeliích Ježíšova dětství není ani zmínka o preexistenci Slova. Maria musela rozumět slovům anděla¹⁵¹ ve starozákonním slova smyslu. Není tedy divu, že i pro ni zřejmě první fáze Ježíšova veřejného působení představovalo těžkou zkoušku. I ona se musela probojovat od mateřství podle těla k mateřství podle Ducha. I ona musela projít jakousi temnou nocí víry. Svědčí o tom kupříkladu evangelista Marek, který nám vykresluje Marii v souvislosti s tělesným

¹⁴⁷ Srov. S. DE FIORES, *Maria Madre di Gesù*, EDB, Bologna 1992, s. 83. Za tyto údaje vděčím kurzu mariologie prof. C. V. Pospíšila.

¹⁴⁸ Srov. S. DE FIORES, *Maria Madre di Gesù*, EDB, Bologna 1992, s. 83.

¹⁴⁹ Srov. S. DE FIORES, *Maria Madre di Gesù*, EDB, Bologna 1992, s. 84.

¹⁵⁰ Srov. S. DE FIORES, *Maria Madre di Gesù*, EDB, Bologna 1992, s. 84.

¹⁵¹ Srov. Lk 1,35, *Bible - ekumenický překlad*, Praha 1995

příbuzenstvím Ježíšovým, které nechápe jeho počínání.¹⁵² Lze říci, že Maria musela překonat ono neporozumění mezi mužem a ženou. Nezapomínejme na to, že zkoušky a obtíže rozhodně nejsou hříchem. I Maria musela o svou víru zápasit. Pro ty, kdo měli denně na očích Ježíšovo lidství, bylo mnohem těžší než pro nás přijmout Ježíše jako Božího Syna. Z tohoto hlediska to měla Maria těžší než kdokoli jiný. I to je určitý rys ženského utrpení: přijmout originalitu a samostatnost plodu vlastního těla.¹⁵³

Toto Mariino naprosté přijetí Synova díla, jeho působení a především jeho utrpení na kříži, se projevuje ve velikonočním dramatu. Evangelista Jan nás zpravuje o tom, jak Maria stála pod křížem.¹⁵⁴ Není pochyb o tom, že Maria velmi intenzivně soucítila se svým synem a Pánem. Nevidíme tu ale žádné projevy strachu o sebe, výčitky. V této vrcholné chvíli dějin spásy a zjevení vidíme Marii jako ženu, která je v dokonalém souladu s Ježíšem. Nestaví se ze svého hlediska tělesné matky proti tomu, co uskutečňuje její syn. Je to dokonalé překonání onoho nesouladu mezi mužským a ženským obrazem Božím v záležitosti utrpení, jak jsme se s ním setkávali v řadě případů ve Starém zákoně.

Maria mlčí a soucítí a stává se definitivně stvořeným zrcadlem, v němž se zračí mateřské rysy první osoby Trojice, která není pouze Otcem, ale v jistém slova smyslu také Matkou.¹⁵⁵ Její poslání se tím ale rozhodně nekončí, jak o tom vydávají svědectví následující slova Ukřižovaného: Ježíš řekl matce: „Ženo, hle tvůj syn! Potom řekl tomu učedníkovi: Hle, tvá matka! V tu hodinu ji onen učedník přijal k sobě“.¹⁵⁶

Maria pod křížem prokázala svou lidskou zralost, když se nestavěla proti tomu, když její syn dokonával své dílo vykoupení na

¹⁵² Srov. Mk 3,21,31-35, *Bible - ekumenický překlad*, Praha 1995

¹⁵³ Srov. C. V. POSPÍŠIL, *Maria – mateřská tvář Boha*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní vydří 2004, s. 43-44.

¹⁵⁴ Srov. Jn 19,25-27, *Bible - ekumenický překlad*, Praha 1995

¹⁵⁵ Srov. C. V. POSPÍŠIL, *Maria – mateřská tvář Boha*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní vydří 2004, s.41-43.

kříži. Existuje také nezralé mateřství, které pod rouškou soucítění není ve skutečnosti ničím jiným než maskovaným sobectvím, protože taková matka nebo takový otec nechce samostatnost a zralost svého dítěte. Ježíš zde dává Marii jako duchovní matku všem svým učedníkům. Toto její univerzální duchovní mateřství stojí na tom, že Maria je skutečně stvořeným zrcadlem, v němž jsou nám zjevovány mateřské rysy první osoby Trojice.¹⁵⁷ Nezapomínejme na to, že jak mužská, tak ženská edice Božího obrazu musí mít svůj základ v Nejvyšším.

„Na základě zmíněného paralelismu „první osoba Trojice – Maria“ můžeme velmi snadno teologicky ospravedlnit rovněž výroky o Marii jako o matce všech věřících, nebo dokonce o matce všech lidí. Jestliže Otec věčně plodí jediného Syna a jestliže my jsme stvořeni v Synu, k obrazu Syna, tedy jako stvoření podílníci na tomto věčném vnitrobožském vztahu, pak by mělo být snadné pochopit, proč Maria jakožto matka vtěleného Slova se první osobě Trojice podobá i v této záležitosti. V jejím jedinečném mateřském vztahu k vtělenému Slovu je zahrnut i onen mateřský vztah ke všem věřícím a ke všem stvořeným k obrazu jejího Syna. Mariino univerzální mateřství v řádu milosti tedy rozhodně není konkurencí Božímu otcovství - mateřství, ale je jeho podivuhodnou stvořenou ikonou.“¹⁵⁸

Opět se tak potvrzuje, že „pravou tvář Boží“ spatřujeme právě v utrpení, v podílu na Kristově kříži, jenž je vrcholem zjevení. Právě v tajemství kříže se ukazuje, že existuje nejen mužská a ženská edice Božího obrazu, ale také to, že existuje mužská a ženská edice tajemství utrpení.

¹⁵⁶ Srov. Jn 19,26-27, *Bible - ekumenický překlad*, Praha 1995

¹⁵⁷ „Jen první osoba Trojice a Maria z Nazareta mohou říci Ježíšovi: Ty jsi můj Syn.“ C. V. POSPÍŠIL, *Maria – mateřská tvář Boha*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní vydří 2004, s.25.

¹⁵⁸ C. V. POSPÍŠIL, *Maria – mateřská tvář Boha*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní vydří 2004, s. 37.

4.2 Utrpení v životě matky Terezy z Kalkaty

Nyní přistoupíme k analýze otázky utrpení v životě současných světců. Na prvním místě to bude albánská řeholnice Anežka Bojaxhiu, která je světu známa jako matka Tereza. Tato malá velká žena se narodila 26. srpna 1910 ve Skopje a opustila tento svět 5. září 1997 v Kalkatě.¹⁵⁹

Jen v kostce si nyní připomeneme některé body jejího životního osudu, přičemž budeme pochopitelně hledat základní charakteristiky jejího přístupu k utrpení druhých i k tomu svému vlastnímu. Do svých osmnácti let žila v katolické rodině, kde obdržela vynikající výchovu především od své matky Drane. Po ne právě lehkém zápolení se rozhodla opustit svou rodinu i vlast a v roce 1928 odjíždí do Irska, aby se stala sestrou kongregace s názvem Sestry misionářky Naší Paní z Loreta. Po několikaměsíční přípravě se lodí vydala do Indie. Do Kalkaty dorazila dne 6. ledna 1929.¹⁶⁰ Zde pracovala jako učitelka v dívčí škole. To je jistě velmi záslužná práce, protože neexistuje pouze materiální, ale také kulturní bída, která plodí strážně a mnoho utrpení, protože jedině díky kultuře a vzdělání člověk dosahuje pravého vědomí o své důstojnosti i o důstojnosti lidství obecně. Sestra Terezie byla se svým povoláním velmi spokojená.

Tato žena byla šťastná, protože naplňovala svůj život podle svých představ i v souladu s Boží vůlí. Jenomže dne 10. září 1946 cestou ve vlaku se jí dostalo nového povolání. Bůh ji povolal k práci pro ty opravdu nejchudší.¹⁶¹ Terezie se tak podobá Pánu, který byl „bohatý“ a z lásky

¹⁵⁹ Srov. M. DI LORENZO, *Matka Tereza – zář lásky*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2005, s. 7-14.

¹⁶⁰ Srov. M. DI LORENZO, *Matka Tereza – zář lásky*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2005, s. 24-25.

¹⁶¹ Srov. M. DI LORENZO, *Matka Tereza – zář lásky*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2005, s. 37.

k nám se stal „chudým“, aby nás obohatil právě svou chudobou.¹⁶² Je povolána k tomu, aby soucítila s nejchudšími a úplně posledními, aby se po Kristově vzoru postavila mezi ně, aby žila jejich životem a aby jim sloužila. Dlužno podotknout, že pro Terezii nebylo snadné opustit společenství a školu, kde se cítila tak dobře. To pro ni byla velká oběť. Tady začíná její skryté duchovní utrpení, které je nesrovnatelné s utrpením tělesným.

V roce 1948 začíná Terezie sloužit těm nejchudším v Kalkatě. Její nezdolná víra dokázala překonat obrovské překážky. Vedle toho je nutno zmínit obrovskou pracovitost, vynalézavost. Tato žena bojovala s utrpením druhých a nesla jim především zvěst o důstojnosti lidského života od jeho počátku až do posledních chvil. Právě tato služba životu a jeho důstojnosti je velkým dílem lásky, které ohromilo celý svět. Není zde ani stín po nějakém doktrinářství, i když matka Tereza sama byla velmi hluboce zbožná. Terezie a její sestry se nesnažily udělat z každého nemocného, jemuž sloužili, z každého umírajícího, jemuž nesly zvěst o smíření v posledních chvílích života, katolíka. Toto svědectví péče o život a jeho důstojnost v lásce, protože každá lidská bytost si zasluhuje mateřskou lásku, muselo působit v Indickém kontextu velmi provokativně. Nezapomínejme na to, že indické náboženství se na utrpení dívá jako na trest za to, co člověk spáchal v předchozích životech. Tento postoj vede k netečnosti vůči utrpení těch druhých.¹⁶³ Je pochopitelné, že matka Tereza se v době, kdy byla světově známou osobností, velmi vehementně zastávala ochrany lidského života od jeho početí až po jeho přirozené dokonání. Jinými slovy, matka Tereza bojovala proti potratům a proti eutanázii. O „evangelium života“ Matky Terezy výmluvně svědčí následující text, k němuž ona sama připojila poslední verš:

¹⁶² Srov. 2 Kor 8,9, *Bible - ekumenický překlad*, Praha 1995

*„Život je příležitost, nepromarni ji.
Život je krása, obdivuj ji.
Život je blahoslavenství, okoušej ho.
Život je sen, udělej z něho skutečnost.
Život je výzva, chop se jí.
Život je povinnost, naplň ji.
Život je hra, podílej se na ní.
Život je velmi vzácný, pečuj o něj.
Život je velké bohatství, uchovej si ho.
Život je láska, raduj se z ní.
Život je tajemství, odhal ho.
Život je příslib, uskutečni ho.
Život je smutek, překonej ho.
Život je hymnus, zpívej ho.
Život je boj, přijmi ho.
Život je dobrodružství, riskuj tedy.
Život je štěstí, zasluj si ho.
Život je život, braň ho.“¹⁶⁴*

Je jasné, že toto zápolení s utrpením, bídou a nelidskostí ve jménu Krista a jeho matky Marie nutně vyžaduje, aby člověk nabíral sílu v modlitbě a v kontemplaci. Matka Tereze toho vykonala velmi mnoho, ale lze říci, že bez modlitby a bez mystického spojení s Pánem by nevykonala zhola nic. Stojíme tu před jasným dokladem toho, že opravdová služba člověku může být skutečně lidskou jen tehdy, je-li zároveň bohoslužbou. Není snad Bůh někdo jiný ve mně a nade mnou? Není snad úcta k Bohu v zásadě úctou k tomu nejvyššímu a nejhlubšímu v sobě i v druhých? Není tedy pravá bohopocta vrcholným projevem úcty

¹⁶³ Srov. M. DI LORENZO, *Matka Tereza – zář lásky*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2005, s. 61-69.

¹⁶⁴ M. DI LORENZO, *Matka Tereza – zář lásky*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2005, s. 102.

k člověku a k jeho důstojnosti?¹⁶⁵ Je-li tomu tak, pak pravá úcta k člověku a k životu zase musí být skutečnou bohopoctou. Matka Tereza o tom vydává výmluvné svědectví. Utrpení lze zpracovávat, překonávat, přetavovat v sebedarování jedině prostřednictvím otevřenosti Božímu Duchu, který koná obrovské dílo skutečného budování Božího království na zemi.¹⁶⁶

Jenomže mystika je v první řadě čekání na Pána, který nepřichází na povel. Až po smrti matky Terezy vyšlo najevo úžasné tajemství. Když se zkoumala její korespondence s duchovním vůdcem, ukázalo se, že tato žena v zásadě od okamžiku, kdy se vydala na novou duchovní cestu, tedy od roku 1946, ztratila jas vědomí přítomnosti Boží ve svém srdci.¹⁶⁷ Zakoušela to, co mystici nazývají temná noc. Nikdo o tom, kromě jejího duchovního vůdce, neměl ani ponětí. Vždy vystupovala jako radostná, vyrovnaná, pokorná a úslužná žena. Když tato zpráva proběhla světovým tiskem, všechny, kdo vědí, oč se jedná, to přimrazilo. Věc ale má logiku. Stejně jako Kristus na sebe bral naše rány a naše nemoci, tak i matka Tereza druhé přibližovala zdroji života za podobnou cenu, totiž za to, že na sebe brala úděl těch, kdo se cítí být od Boha daleko. Fascinuje především to, jak tato malá velká žena dokázala své vlastní utrpení snášet. Nic naplat, matky bývají ve skutečnosti mnohem srdnatější než mnozí otcové. Kliše o přecitlivělé ženě a věcném, racionálně uvažujícím muži zde bere vskutku za své.

¹⁶⁵ Srov. C. V. POSPÍŠIL, „Patří pojednání o vlastnostech Božích do trinitární teologie?“ in *Studia theologica* 2005, 2 (č. 20), s. 1 – 12.

¹⁶⁶ Ne nadarmo BENEDIKT XVI. v encyklice *Deus caritas est*, čl. 31 říká: „Je třeba přivádět tyto pracovníky k onomu setkání s Bohem a Kristem, které by v nich probouzelo lásku a otvíralo jejich duši druhému, takže láska k bližnímu pro ně už nebude přikázání uložené, tak říkajíc zvenku, nýbrž důsledek vyplývající z jejich víry, která se stává činnou v lásce (srov. Gal 5, 6).“ Český překlad – Paulínky, Praha 2006, s. 47.

4.3 Utrpení v životě otce Pia

Otec Pio, civilním jménem Francesco Forgione, se narodil 25. května 1887 v jihoitalském městečku Pietrelcina a opustil tento svět dne 23. září 1968 v San Giovanni Rotondo. Opět si připomeneme některé zásadní body z života tohoto velikána a soustředíme se na jeho setkání s utrpením.

Mladý Francesco se toužil stát kapucínem, a proto po určitém zápolení vstoupil dne 22. ledna 1903 do kapucínského řádu a přijímá jméno Pius.¹⁶⁸ Je všeobecně známo, že mladý adept kněžství nebyl právě vynikajícím studentem. Po celý život byl prostým knězem, který pouze zpovídal a sloužil mši svatou. Od svého vstupu do řádu byl pronásledován nemocemi, a proto musel trávit řadu let mimo společenství v samotě. To mu působilo velké utrpení, s nímž se vyrovnával ne právě snadno, jak o tom svědčí jeho listy duchovnímu vůdci.

V letech první světové války byl dokonce nucen vykonávat službu zdravotníka v italské armádě. Jeho zdravotní stav mu to ale nadlouho nedovolil. Velké utrpení druhých vedlo otce Pia k tomu, aby sám sebe přinášel Bohu jako zástupnou oběť, protože chtěl „zachraňovat duše“ a ukracovat nesmyslné lidské utrpení.¹⁶⁹ V posledních letech první světové války otec Pio prožíval velmi intenzivní mystickou noc ducha, která ho skutečně nepopsatelně trýznila.¹⁷⁰ Bůh vyslyšel prosby tohoto pokorného řeholníka a dne 20. září 1918 se na těle otce Pia objevují stigmata.

¹⁶⁷ Srov. M. DI LORENZO, *Matka Tereza – zář lásky*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2005, s. 129.

¹⁶⁸ Srov. A. NEGRISOLO – N. CASTELLO – S. M. MANELLI, *Otec Pio z Pietrelciny*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2003, s. 233.

¹⁶⁹ Srov. A. NEGRISOLO – N. CASTELLO – S. M. MANELLI, *Otec Pio z Pietrelciny*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2003, s. 234.

¹⁷⁰ Srov. G. PAQUALE (ed.), *Duchovní odkaz otce Pia 1 – Tajemství stigmat otce Pia*, Paulínky, Praha 2002.

Je pochopitelné, že viditelná stigmata, která se přidružila k velmi chatrnému zdravotnímu stavu, působila otci Piovi velké strádání, jež trvalo padesát let. Otec Pio byl prvním knězem, který byl v dějinách církve vyznamenán stigmaty. Ve svém životě pak musel vytrpět velmi mnoho ústrků, podezírání, osočování, pomluv ze strany církevních hodnostářů a spolubratří. Právě tohle byla jeho největší trýzeň, kterou neustále obětoval za duše.

Hovoříme-li o trpiteli Piovi, pak je třeba zmínit jeho velké životní dílo, jímž je Dům pomoci v utrpení, který vyrostl v San Giovanni Rotondo za pomoci příspěvků statisíců přispívatelů z celého světa. Je to dům, kde se pečuje o trpící lidi. Otec Pio si přál, aby právě trpícím lidem byla věnována náležitá lidská i odborná péče. Toto jeho velké dílo žije dodnes. Opět se ukazuje, že pravá mystika, správně pojaté utrpení nakonec vede k pomoci druhým.

Vedle toho je ale třeba zmínit ještě jedno velké dílo otce Pia, který považoval za největší utrpení to, když je někdo vzdálen Bohu. Jsou to tisíce a tisíce jeho listů duchovním synům a dcerám, zřejmě miliony lidí, které vyzpovídal a přivedl na správnou cestu, modlitební skupiny, které založil po celém světě, i když v zásadě neopustil svůj konvent v San Giovanni Rotondo. V dané souvislosti se objevuje jeden velmi zajímavý rys. Otec Pio sám sebe často v důvěrných listech prezentoval jako duchovní matku.¹⁷¹ Je to obdobné, jako u svatého Pavla, který cosi podobného naznačuje v listu Galat'anům.¹⁷²

Je velmi zajímavé, že u velkých trpítek a světic se nesetkáváme s tím, že by o sobě hovořili jako o muži, zatímco u mystiků se objevuje jejich tajemná „mateřskost“. Proč asi? Zřejmě to bude souviset s tajemstvím Marie z Nazareta, ale také s tím, že mateřské utrpení představuje nepřekonatelnou míru soucítění s druhým, obraz daru života

¹⁷¹ Srov. A. NEGRISOLO – N. CASTELLO – S. M. MANELLI, *Otec Pio z Pietrelciny*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2003, s.43-51.

druhému a položení vlastního života za druhé. Téměř se zdá, jako kdyby ženská tvář utrpení byla ta základní, zatímco mužská podoba utrpení se jeví být odvozená, a proto volá po doplnění ženskou podobou utrpení a soucítění.

4.4 Dokument MTK Společenství a služba

Dokument Mezinárodní teologické komise *Společenství a služba - Lidská osoba stvořená k Božímu obrazu* představuje velmi zásadní teologickou meditaci nad tajemstvím člověka stvořeného k Božímu obrazu. Ve třech kapitolách a devadesáti pěti člancích shrnuje nauku o člověku a jeho důstojnosti. To, že bylo Mezinárodní teologické komisi předloženo ke studiu téma „Lidská osoba stvořená k Božímu obrazu,“ nebylo pouhou náhodou. „Jestliže 19. století protnul výkřik „Bůh je mrtev“ syna evangelického pastora, německého filosofa Freidricha Nietzscheho, pak netušil, že ve 20.století „pochováme člověka“.¹⁷³ Tyto obrazy posledních staletí nemohly nechat církve němou a bez odezvy.

Dokument ve svých 95 člancích řeší nutnosti konečného sjednocení těla a duše. Připomíná, že jedním ze základních a hlavních poselství Písma je sdělení, že člověk je stvořen jako bytost vnitřně jednotná, jejíž duchovní rozměr je vnímán společně s rozměrem tělesným.¹⁷⁴ Je proto nutné zásadně odmítnout všechny takové antropologické koncepce, které se vyznačují dualismem.

¹⁷² Srov. Gal 4,19, *Bible - ekumenický překlad*, Praha 1995

¹⁷³ MTK, *Společenství a služba*, dokument z roku 2004, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2005, s. 7

¹⁷⁴ MTK, *Společenství a služba*, dokument z roku 2004, předmluva, český překlad – Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2005, čl. 9., s. 14

Dokument taktéž zdůrazňuje, že Bůh nestvořil samotného člověka, aby byl jeho obrazem, ale stvořil ho jako muže a ženu.¹⁷⁵ Důležité je konstatování, že muži a ženy jsou stvořeni jedni pro druhé a jsou svým zaměřením vedeni ke společenství s Bohem a sebou navzájem.¹⁷⁶ Muži i ženy jsou zraněni hříchem a potřebují spásu, jsou zaměřeni k tomu, aby se připodobnili Kristu, jenž je dokonalým obrazem Otce, a to v moci Ducha svatého.

Zcela zásadní je následující tvrzení:

„34. Tato specifická je podtržena vtělením Slova. Boží Syn přijal lidské bytí v jeho plnosti, když přijal určité pohlaví, a stal se člověkem v obou smyslech tohoto slova: jako příslušník lidské společnosti a jeho bytost mužského pohlaví. Vztah každého z nás ke Kristu je determinována dvojím způsobem: závisí na pohlavní totožnosti člověka i na pohlavní totožnosti Kristově.

35. Dále platí, že vtělení a vzkříšení vztahují původní pohlavní totožnost Božího obrazu také k věčnosti. Vzkříšený Pán, jenž nyní sedí po Otcově pravici, zůstává mužem. Můžeme si dále povšimnout, že posvěcená a oslavená osoba Matky Boží, nyní tělesně nanebevzatá, zůstává být stále ženou. Když svatý Pavel v Gal 3,28 zvěstuje, že v Kristu jsou všechny rozdíly setřeny, a to včetně rozdílu mezi mužem a ženou, chce tím říci, že žádná lidské odlišnost nám nemůže zabránit v podílení se na Kristově tajemství. Církev nepřijala tezi Řehoře z Nissy i určitých dalších církevních otců, kteří se domnívali, že pohlavní odlišnost jako taková bude po vzkříšení setřena. Pohlavní odlišnost mezi mužem a ženou, která se projevuje odlišnými tělesnými atributy, ve

¹⁷⁵ MTK, *Společenství a služba*, dokument z roku 2004, předmluva, český překlad – Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2005, čl. 10., s. 14

¹⁷⁶ MTK, *Společenství a služba*, dokument z roku 2004, předmluva, český překlad – Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2005, čl. 25., s. 22

*skutečnosti překračuje čistě tělesnou oblast a dotýká se tajemství osoby samotné.*¹⁷⁷

Je tudíž patrné, že mužství a ženství představují integrální součást osoby a mají vzhledem k nedualistické koncepci lidství svůj trvalý význam i pro věčnost. Velmi podnětné je také to, že vztah každého ke Kristu, tedy také k tajemství jeho utrpení, je determinován naší pohlavností, tedy mužskostí nebo ženskostí. Z toho by ale mělo vyplývat také to, že naše teze o určitých odlišnostech mužské a ženské tváře prožívaného utrpení představuje nevyhnutelný důsledek právě zmíněné teologické teze.

4.5 Dílčí závěr

Pokusme se nyní shrnout námi uvedené příklady poselství Písma a života svatých. Přestože nás Starý zákon seznamuje se stvořením člověka a hovoří o muži i ženě, naprostá většina jeho velikých příběhů ukazuje na utrpení muže. Setkáváme se zde dokonce s tématem ženy, která nechápe utrpení muže a ztěžuje ho. V tomto motivu se vyjevuje tajemství hříchu, který narušuje vzájemné pochopení mezi mužem a ženou. V Bibli ale chybí téma mužského nepochopení utrpení ženy. To zřejmě vyplývá ze skutečnosti, že lidskými pisateli Bible byli výhradně muži.

Pokud Písmo hovoří o ženském utrpení, pak je to v souvislosti s mateřstvím a rodičovstvím. Mateřská tvář utrpení se pak projevuje jako základní ikona přerodu světa v Boží království a objevuje se také jako tajemná dimenze hlásání evangelia, protože hlasatel v zásadě rodí druhé v Kristu. Utrpení ženy je rovněž ikonou utrpení Božího lidu.

¹⁷⁷ MTK, *Společenství a služba*, čl. 34-35, český překlad – Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2005, s. 27-28.

V Novém zákoně se setkáváme s vrcholnou ikonou tajemství ženského utrpení v Matce Páně. Rysem tohoto utrpení je především tíhnutí k životu, starost o něj. Duchovní mateřství se pak projevuje v tom, že péče matky nesměřuje pouze k pozemské existenci, nýbrž k věčnému životu. To ale rozhodně neodporuje péči o pozemský život v plnosti. Milost přece neruší přirozenost, ale očišťuje ji, pozvedá a naplňuje rozměrem věčnosti. Viděli jsme také, že Maria se v utrpení stává definitivní ikonou mateřských rysů první osoby Trojice, která není pouze naším Otcem, ale v jistém slova smyslu také naší Matkou.

Srovnáme-li postavy matky Terezy a Otce Pia, shledáváme zde celou řadu styčných bodů. V první řadě je to intenzivní duchovní život, který zevnitř proměňuje utrpení v tajemné zpřítomňování životodárné Kristovy oběti na kříži. Oba zmínění světci utrpení prožívali velmi intenzivně v tělesné i duchovní rovině, obraceli toto své trápení ve prospěch druhých. Utrpení v Kristu je nevedlo k uzavřenosti do sebe, ale právě naopak k otevřenosti druhým a k solidaritě. Objevují se ale také odlišnosti. U matky Terezy je to důraz na důstojnost lidského života od počátku do posledního vydechnutí. Tato služba člověku je pak pravou bohoslužbou. U otce Pia vidíme soucítění s trpícími, nicméně je zde položen větší důraz na duchovní rozměr lidské bytosti. Někdy se dokonce zdá, jako kdyby otec Pio inklinoval k určitému latentnímu dualismu, což je pro člověka z jihu Itálie poměrně pochopitelné. Nezapomínejme na fakt, že formace otce Pia má rozměry devatenáctého století. Další odlišnost spočívá v tom, že matka Tereza snášela své trápení poněkud skrytěji a méně teatrálně než otec Pio. Prostě a jednoduše se jeví být poněkud „zmužilejší“ než otec Pio. Je však třeba poznamenat, že můžeme jen stěží vyhodnotit míru trýzně otce Pia. Každopádně platí, že Matka Tereza to měla s církevními strukturami nesrovnatelně jednodušší než otec Pio. Poslední, a vpravdě zásadní skutečnost spočívá v tom, že otec Pio se často prezentoval jako „trpící matka“, zatímco matka Tereza

se nikdy nestylizovala jako „trpící muž“. Z toho všeho vyvozujeme, že ženská tvář utrpení je sama v sobě kompletnější než ona mužská tvář utrpení, což platí na přirozené i nadpřirozené rovině prožívaného strádání.

Mělo by být zřejmé, že všechny naše závěry jsou jen pracovní a dílčí. Velikost tématu čeká na dokonalejší zpracování, nežli je to naše. Nicméně určitou přednost tato naše práce má, protože na daném poli se jedná o práci novátorskou a o průnik na pole, které rozhodně není zmapované. Každá podnětná kritika a doplnění či upřesnění toho, k čemu jsme dospěli, je vítáno. Sama jako autorka na tomto místě cítím potřebu požádat čtenáře a posuzovatele této práce o pomoc, protože dané téma je tak obtížné a rozsáhlé, že vyžaduje spolupráci většího množství odborníků, kteří jsou v teologické práci zběhlejší nežli já.

Exkurz – Psychická strážník a stav milosti

Ještě předtím, než přistoupíme k prezentaci příběhů, k tomu, co vyplývá z mé praxe, musíme se zmínit o jedné velmi důležité věci, na niž

se často zapomíná. Relativně často se totiž můžeme setkat s mylným názorem, že stav psychické strážně je znakem toho, že člověk není v milosti posvěcující.

Kongregace pro nauku víry vydala v roce 1989 dokument “O některých aspektech křesťanské meditace, kde se nachází pro nás velmi důležitý text.

“Jestliže dokonalost křesťanské modlitby nelze posuzovat na základě výjimečnosti gnostického poznání, nelze ji posuzovat ani podle zakoušení božství, jak to činili messaliáni. Falešní charismatici ze čtvrtého století ztotožňovali milost Ducha svatého s psychologickým zakoušením jeho přítomnosti v lidské duši. Proti jejich názorům otcové zdůrazňovali skutečnost, že sjednocení modlící se duše s Bohem se naplňuje v tajemství, zejména pak prostřednictvím svátostí církve. Toto sjednocení se může uskutečňovat i prostřednictvím smutku ba dokonce i hlubokého žalu, což však rozhodně nemusí znamenat, že Duch svatý by duši opustil, jak se messaliáni domnívali. Naopak, podle toho, co vždy tvrdili duchovní učitelé, mohou tyto stavy představovat pravou účast na opuštěnosti našeho Pána na kříži; On zůstane vždy modelem i prostředníkem pravé modlitby.”¹⁷⁸

Je tedy zcela evidentní, že člověk, který je hluboce ponořen do žalu a zakouší velká duchovní muka, rozhodně nemusí být vzdálen od Boha. Na druhou stranu platí, že ten, kdo je tak říkajíc “v pohodě”, ještě nemusí být Bohu blízko.

V dané souvislosti je zřejmě vhodné to, co učí Ignác z Loyoly o rozlišování duchů. Jeho pravidlo je velmi jednoduché, a proto se dá celkem dobře aplikovat v praxi. Základním kritériem je to, zda je člověk v těžkém hříchu, nebo ne. Pokud je v hříchu, pak zlý duch se ho snaží

¹⁷⁸ KONGREGACE PRO NAUKU VÍRY, *List biskupům katolické církve o některých aspektech křesťanské meditace* (ze dne 15. 10 1989), čl. 9; in MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE, *Křesťanství a ostatní náboženství*, Krystal, Praha 1999, s. 65-82, zde s. 70-71.

držet v klidu a spokojenosti, naopak Bůh se člověka snaží svou milostí z tohoto stavu sebeuspokojení vyvést. Je-li ale člověk ve stavu milosti, pak to, co by ho znepokojovalo, může pocházet spíše od zlého ducha, který se člověka snaží od Boha odvrátit a vyvolat v něm pochybnosti. Naopak to, co by člověka uvádělo do pokoje a klidu, třeba ve fyzickém utrpení, by mělo pocházet od Boha, který chce člověka utvrzovat v dobrém.¹⁷⁹

Mělo by být evidentní, že toto pravidlo můžeme aplikovat sami na sebe. Na druhé jen velmi obtížně, protože nejsme s to posoudit, jak je to s jejich stavem milosti nebo hříchu.

Pokud se jedná o trpící lidi, je třeba jim připomínat, jsou-li věřící, že vyprahlost a duchovní strážně rozhodně neznamenaají, že by nutně museli být vzdáleni od Boha. Je však pravdou, že pokud existuje evidentní vina, může to být výzva Boží milosti k tomu, aby se takový člověk s Bohem smířil. V dané záležitosti je ale třeba postupovat velmi delikátně, protože trpící člověk může mít někdy silné tendence k neúměrnému sebeobviňování.

5 Příběhy utrpení dnešních lidí

To všechno, čím jsme se až doposud zabývali, byla tak říkajíc velkolepá teorie. Je sice pravdou, že v pozadí stojí starozákonní příběhy

¹⁷⁹ Srov. D. Lonsdale, Oči k vidění, uši k slyšení. Úvod do ignaciánské spirituality. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2003, s. 89-108.

trpících lidí a velký příběh Ježíše Krista, přesto však platí, že běžný člověk, který se s těmito příběhy a s výpověďmi víry setká, vnímá to vše jako určitou teorii. Tato velká teorie tajemství utrpení ovšem bytostně míří k tomu, aby se promítala do našich životních příběhů, a proto se musíme pokusit do některých typických příběhů utrpení vstoupit. Výběr těchto příběhů není náhodný. Zvolili jsme záměrně příběhy věřících, kteří své utrpení zvládli, utrpení věřících, kteří své utrpení nezvládli, a konečně případy lidí, kteří prostřednictvím utrpení došli k obnově nebo prohloubení své víry. Popravdě řečeno jsem se ve své praxi nesetkala s jednoznačně nevěřícími lidmi, kteří by své velké strádání dokázali dobře zpracovat.

Ještě předtím, než přistoupíme k prezentaci zmíněných příběhů, musíme se vyrovnat s jednou možnou námitkou. Scholastici totiž tvrdili, že jednotlivé a jedinečné jsoucno je v zásadě nevyslovitelné, a proto nepatří do vědeckého světa.¹⁸⁰ Je však třeba poznamenat, že to není tak docela pravda, protože každá osoba je individuální a konkrétní jsoucno, a přece je uchopitelné a můžeme se jím zabývat, můžeme ho v jistém slova smyslu vyslovit, a to prostřednictvím příběhu. Osoba se vypravuje, jak o tom svědčí dějiny spásy, v nichž se nám Bůh sděluje jako ten, kdo jedná v dějinách; jak o tom svědčí tajemství Ježíše Krista, který se coby osoba dá vypravovat. O tom vydávají výmluvné svědectví evangelia. Z uvedeného důvodu i my můžeme zcela po právu vypravovat příběhy individuálního utrpení. Jejich konfrontace s tím, co jsme viděli v teoretické oblasti, pak znamená verifikaci nebo falsifikaci toho, co jsme v předchozí části této práce konstatovali.

5.1 Příběhy utrpení mužů

5.1.1 Utrpení jako cesta k hlubší víře

¹⁸⁰ Srov. R. CARDAL, *Bůh ve světle filosofie*, Krystal, Praha 2001, s. 54-57.

Jednoho dne vstoupili do místnosti, kde pracuji, dva muži – otec a syn. Přišli se představit. Syn byl zbaven způsobilosti k právním úkonům a otec, který s ním bydlel ve společné domácnosti, nebyl ustanoven jeho opatrovníkem. Tuto funkci plnil náš úřad. Z obou vyzařoval klid, spokojenost a štěstí, které naplnilo celou místnost. Přestože byl syn postižen nejen psychicky, ale i fyzicky, bylo jednání s nimi příjemné a klidné. Po jejich odchodu jsem si uvědomila, že ve mně zanechali úžasný pocit klidu, vyrovnanosti i radosti. Mnohokrát jsem si na tuto dvojici v následujících dnech vzpomněla. Průběh dalších setkání byl obdobný, oni klidní a spokojení, já udivena s jakou vyrovnaností svůj osud nesou, jak je možné, že ještě dokáží potěšit svojí přítomností i druhé.

Žádné bližší podrobnosti jejich údělu jsem neznala. Asi po půl roce přišla vhodná chvíle, kdy bylo na místě projevit bližší zájem o jejich osud. Tehdy jsem se dozvěděla, že otec studoval vysokou školu, kde poznal dívku - podle něj osudovou lásku. Školu dokončili jako nejlepší studenti, plánovali společný život, společnou vědeckou práci, společnou kariéru.

Po svatbě ještě naplánovali nejvhodnější datum porodu – vše jim vycházelo. Měli byt, úžasně zaměstnání a společenské postavení, byli zváni na mnoho večírků, měli mnoho přátel. Když nastal okamžik porodu a narodil se syn, domnívali se, že je už nemůže nic ohrozit, ani zastavit v dalších plánech.

Po několika týdnech ale zjistili, že syn neroste ani se nevyvíjí, jak by měl. Matka situaci nezvládala a nakonec otce i syna opustila.

Tehdy se otec musel rozhodnout, jestli dát miminko do ústavu, pokusit se zapomenout a žít tak, jak si naplánoval, nebo vše opustit a věnovat vše synovi. Když nevěděl jak dál, otevřel Bibli a četl:

“Je-li možno povzbudit v Kristu, je-li možno posílit láskou, je-li jaké společenství Ducha, je-li jaký soucit a slitování: dovršte mou radost a buďte stejné mysli, mějte stejnou lásku, buďte jedné duše, jednoho smýšlení, v ničem

*se nedejte ovládat ctižádostí ani ješitností, nýbrž v pokoře pokládejte jeden druhého za přednějšího než sebe; každý ať má na mysli to, co slouží druhým, ne jen jemu. Nechť je mezi vámi takové smýšlení, jako v Kristu Ježíši”*¹⁸¹

To rozhodlo. Opustil své vysněné zaměstnání, nastěhoval se do výměnou získaného malého bytu v “dělnické” čtvrti. Našel zaměstnání, při kterém mohl většinu času věnovat synovi. Z počátku byl mnohokrát zoufalý a nevěřil, že sám dokáže syna vychovat. Hledal ženu a pro syna matku, ale žádnou vhodnou nenašel. Stal se po letech, opět praktikujícím věřícím. Jak plynul čas, zjišťoval, že má ze své “služby” radost a stále lepší pocit. Syn dorůstal a on, spolu s ním, začínal vnímat krásy přírody. Začal vnímat věci, které doposud neviděl, začal se radovat z drobností, které mu dříve radost nepřinášely nebo které pro spěch neviděl.

Stále častěji děkoval Pánu za prožité okamžiky i za syna, který ho k dříve utajenému světu a jeho tajemstvím dokázal přivádět. Cestu k nim našli i dřívější přátelé. Hledali u nich klid po hektických dnech, po dnech, kdy se často nedokázali zastavit a v “běhu života” zapomínali vnímat dobro, přátelství i štěstí, které se dá nalézt bez technických a civilizačních vymožeností. Začali z jejich pohody a štěstí čerpat sílu i naději.

Tento příběh nám ukazuje, že víra nejen pomáhá zpracovat vlastní utrpení, ale že utrpení člověka otvírá onou dimenzí hloubky, o niž jsme hovořili v souvislosti s dokumentem *Salvifici doloris*. Ona hloubka pak člověku dovoluje setkat se s Bohem a vnímat vlastní utrpení docela novým pohledem. Víra a utrpení jsou tedy ve vzájemné korelaci a ovlivňují se. Stejně jako Job, tak i tento člověk došel k tomu, že se v utrpení setkali s Bohem, kterého před tím znali “jen z doslechu”. Navíc jsme viděli, že zvládnuté utrpení se může stát velkým obdarováním pro všechny vnímající lidi kolem a může inspirovat ostatní k tomu, jak je

¹⁸¹ Srov. Flp 2,1-5, *Bible - ekumenický překlad*, Praha 1995

možno vlastní utrpení zpracovat. Právě v takových případech se vlastní utrpení může stát prostředkem evangelizace.

5.1.2 Víra, která zvítězila nad vlastním utrpením

Velmi mě oslovil příběh muže, který přes mnohé útrapy dokázal za všechno vzdávat Bohu díky a milovat jak Pána, tak i druhé.

Když jsme se setkali poprvé, byl jako všichni ostatní návštěvníci úřadu. Na první pohled bylo zřejmé, že hůře vidí, proto mě nepřekvapila jeho žádost o pomoc při vyplnění tiskopisu. V následujících měsících se jeho žádost opakovala. V den, kdy požádal o pomoc při vyplnění žádosti o pohřebné, zemřela mu žena, začal vyprávět svůj příběh.

Z ranného dětství, které strávil v sirotčinci, si pamatoval jenom některé okamžiky. Vzpomínal si na velikou ložnici, na zimu, která tam byla, na řádovou sestřičku, která ho před usnutím hladila. Pamatoval si, jak se před usnutím modlil a jak si představoval Boha. Vzpomínal, jak se ve škole dobře učil, ale nechodil tam rád, protože se mu ostatní chlapci smáli, kulhal a hůře viděl. Jeho pan učitel mu dodával odvahy a v učení ho podporoval, směl dokonce u něj v kabinetě psát úkoly – v domově neměl na učení klid. Pak byl přijat do učitelského ústavu, který vedli jezuité. Po jeho skončení dostal místo pomocného učitele na venkově. Na vojnu odveden nebyl pro špatný zdravotní stav. Tehdy si začal v plné míře uvědomovat své postižení. Mezi zdmi domova i ústavu byl do jisté míry chráněn. Uprostřed světa jeho nemoci jakoby dorostly do velikosti, která se nedala přehlédnout. Měl by rád přátele, rodinu, rád by se účastnil vesnických zábav i jezdil do města za kulturou. Seděl však sám a těšil se alespoň na hodiny vyučování, kdy byl mezi žáky, kterým, jak se zdálo, jeho postižení nevadilo.

Ve volných chvílích studoval Bibli a těšil se z příběhů lidí, kteří zde byli dávno před námi. Bibli znal téměř nazpaměť. Každý den rozmlouval

s Pánem, kterému děkoval za vše, co ho doposud potkalo. Po nějaké době se seznámil s dívkou, které jeho postižení nevadilo, chtěli se vzít. Měsíc před svatbou zemřela. Asi za tři roky se seznámil se ženou, která ovdověla a měla dvě dcery z prvního manželství. Nakonec se vzali a narodily se jim další dvě dcery. Při třetím porodu jeho žena zemřela. Po čtrnácti dnech zemřel i novorozenec. Byl zoufalý, učitelský plat, čtyři děti a na vše zcela sám. Začal dávat hodiny houslí a latiny. Nejhorší pro něj byly večery, kdy padal únavou, kdy nevěděl kudy kam. Při životě ho držela víra v Pána a vědomí jeho blízkosti. Když už se zdálo, že vše přestál, děti vyrostly a on měl víru, že ho už nic zlého nemůže potkat, emigrovala jeho nevlastní dcera s celou rodinou. Přišel o zaměstnání a nakonec byl odsouzen, protože nedokázal, že o emigraci nevěděl. Po propuštění z výkonu trestu našel místo už jen jako dispečer u Dopravních podniků. Tam poznal i svoji druhou manželku. Věděl, že je nemocná, ale doufal a věřil, že její nemoc ve dvou a s pomocí Boží zvládnou. Společně strávili několik let spokojeného života. Pomohli vychovat vnuky, po návratu dcery z emigrace pomohli i jí.

Přesto, že osud nenechal tohoto muže ani na chvíli v bezstarostném prožívání života, je jeho život svědectvím radosti, pokory a lásky k Pánu Bohu i k druhým lidem. I zde se ukazuje, jak víra nesmírně pomáhá dávat utrpení smysl a zpracovávat ho. Jelikož celý život tohoto muže byl vlastně jednou velkou těžkou zkouškou, víra byla hluboká již od počátku, kdy musel zpracovávat svou opuštěnost a postiženost. Je opět patrné, že zpracované utrpení je velkým obdarováním pro všechny, kdo mají otevřené srdce a s podobným člověkem se mohou hlouběji setkat.

5.1.3 Setkání s Kristem jako začátek nové cesty

Jedná se o životní příběh pana L., člověka, se kterým jsem přišla do kontaktu během své práce. Věnoval se mu kolega, který se zabývá protidrogovou prevencí.

Pan L. se narodil v červnu 1967 v obyčejné rodině. Otec horník a matka byla dělnice ve stavebnictví. V šestnácti letech, během učiliště, se dostal k injekčně aplikovaným drogám. Důvodem byla skupina lidí (parta), mezi které pravidelně docházel. První „zážitky“ s drogou byly negativní, nicméně tato prvotní zkušenost ho neodradila a v braní drog pravidelně pokračoval.

Po dokončení učiliště byl zaměstnán a začal poznávat síť lidí, kteří obchodovali s léky. Začal vybírat léky na zfalšované recepty a byl zadržen. Výsledkem byl podmíněný trest za držení a výrobu omamných jedů. Byl to šok pro celé jeho okolí a především rodiče. Zvláště otec celou situaci nesl těžce a ve zlém se s ním rozešel.

V květnu 1987 se oženil. Když se manželům po nějakém čase narodil syn, byl už pan L. silně závislý a bez drog se dostavovaly nepříjemné abstinenční příznaky. V té době se začaly dostavovat i další zdravotní problémy.

Jako rodič fungoval velmi špatně, doma se množily konflikty. Přesto se jim na jaře 1990 narodila holčička. V této době užíval drogy už pouze svalově, protože žíly na těle byly nedostupné. K drogám postupně přidával i alkohol. Do roku 1996 byl čtyřikrát hospitalizován pro hluboké záněty hýždí a stehů. A přišlo to, co přijít muselo: Na jaře 1996 se od pana L. odstěhovala manželka i s dětmi a přibližně v téže době byl propuštěn ze zaměstnání. V lednu 1997 přišla další hospitalizace pro celkovou sepsi. Přes to, že ho lékaři zachránili, svět se mu hroutil a život ztratil smysl. Mnohokrát uvažoval o sebevraždě. Zůstal úplně sám a na matce, která mu jediná pomáhala, byla vidět zoufalství a beznaděj. Do toho všeho přišel druhý podmíněný trest pro neplacení výživného a vzápětí rozvod. V této době byl úplně na dně. Ležel v posteli vyhublý, s proleženinami na zádech, infekcí v nohách, horečky se střídaly se zimnicí. Trápila ho bolest těla a především deprese z prožitého života. Stal se však „zázrak“!

Obrat nastal v listopadu 1997, kdy ho doma navštívili dva bývalí narkomani a podali mu své svědectví, jak jim Ježíš pomohl, aby se dostali ze závislosti na drogách. Přesvědčovali ho, že i jemu může pomoci také. Zpočátku byl pán silně skeptický, ale postupně se začal měnit jeho pohled na život. Tito muži mu přinášeli zdravotní materiál a pomáhali při ošetřování. S jejich pomocí se dostal do nemocnice v Třinci. Tehdy v Ježíše uvěřil a požádal Ho o pomoc. V nemocnici podstoupil radikální odstranění hlubokých zánětů.

V současné době je pan L. na invalidním vozíku, ale našel smysl a směr života. Pochopil, že přes všechno utrpení, kterým v životě prošel, nelze rezignovat. Drogy mu sice postupně sebraly vše – zdraví, manželku, děti a vztahy s mnohými lidmi. Našel však Boha a také sám sebe. Nyní se snaží napravit chyby z minula, varovat všechny, kteří mají s drogami a alkoholem problém. Na svém vlastním příkladu jim ukazuje cestu.

5.2 Příběhy utrpení žen

5.2.1 Utrpení nad síly člověka

Výrazně smutnější je příběh ženy, která díky osudu přišla nejen o dítě, ale následně i o svou víru. Dnes přežívá v Ústavu sociální péče, bez zájmu o život, lidi i přírodu. Čeká na svůj konec. Odmítá přátelství, pomoc druhých přijímá jako samozřejmost, ke které jsou povinni, a proto není schopna nechat se obdarovat a nechat se vysvobodit z uzavřenosti, do níž upadla.

Její dětství bylo šťastné, vyrostla ve věřící rodině spolu s dalšími sourozenci. Po maturitě odjela na svoji první dovolenou k moři, byla šťastná. Poprvé se zamilovala, děkovala Pánu za celý svůj život. Byla šťastná, budoucnost se jí jevila jako nesmírný dar. S přítelem, kterého na

dovolené poznala, plánovali společný život. Na přání svého milého již nenastoupila dále do školy, odjela za ním, představila se rodině a opět prožívala nejhezčí chvíle života. Naplánovali svatbu, ale manžel pocházející z arabského světa a vyznávající islám odmítl církevní sňatek. Rodiče zmíněné ženy pomohli sehnat byt. Po svatbě vše probíhalo podle plánu až do doby, kdy se jim narodil syn Amir. Tehdy manžel vyřkl poprvé otázku, zda by nebylo lepší žít v jeho zemi a vychovat syna podle tradic a víry jeho předků. Přesto se zdálo, že je vše v pořádku. Když čekali druhé dítě, přišlo z manželova domova pozvání k oslavě otcových narozenin. Na oslavu jel jen muž se synem, musel představit prvorozeného vnuka. Vrátit se měli za tři týdny, zhruba v době plánovaného porodu.

Celá doba čekání na jejich návrat byla poznamenána podivnou nejistotou, pocitem, který nedokázala popsat. Uklidnění nacházela v modlitbě, kterou neustále prodlužovala. Přesto měla pocit, že se modlí málo. Pak přišla zpráva, že se návrat muže a syna musí odložit, protože syn onemocněl. Byla zoufalá, veškerou svoji energii soustředila do modlitby. To už si jejího nedobrého stavu všimli i její blízcí, snažili se pomoci, rozptýlit ji, uklidnit, vše marně. Nakonec porodila dceru. Na zprávu o narození dcery manžel nereagoval a v daný termín se syn ani on nevrátili. Po čase přišla zpráva, že se rodina z adresy v cizině odstěhovala.

V jejím chování nastal takový obrat, že musela být umístěna na psychiatrii. Přestala pečovat o svoji osobu i dítě. Přestala mít zájem o život, lidi, o vztahy. Začala Bohu vyčítat muže, děti, osud. Přísahala, že Boha již neosloví, že s vírou skončila. Nabyla přesvědčení, že ji opustili všichni, i Bůh. Nakonec lékaři došli k závěru, že není schopna o dítě pečovat ani si není schopna obstarávat běžné záležitosti a doporučili její zbavení způsobilosti k právním úkonům. Celá její rodina se snažila jí i lékařům pomoci - marně. Její srdce se uzavřelo lásce i přátelství. Nad

nešťastným osudem zvítězila nenávist vůči lidem, světu i Bohu, nenávist, kterou ani ti, kteří stáli poblíž připraveni pomáhat, neunesli a postupně pod její tíhou snahu o pomoc vzdali. Dnes žije apatická a opuštěná. Nabízenou lásku i přátelství nadále odmítá, o Bohu nechce slyšet. V den, kdy Boha vědomě odmítla, odmítla život.

Aniž bychom chtěli tento tragický případ posuzovat, nechceme se totiž stavět do role “radilů” z knihy Job, musíme konstatovat, že utrpení je velkým rizikem. Nikde není psáno, že vše musí dopadnout dobře, že člověk zvládne nabídnutou příležitost k vlastnímu prohloubení a k novému setkání s tajemstvím Boha. Utrpení může člověka uvrhnout do zoufalství, zbavit ho naděje a nakonec ho připravit i o víru. V tomto případě je však třeba si položit otázku, nakolik je ztráta víry hlavní hrdince příběhu vůbec přičitatelná, protože se mohlo jednat o důsledek rodící se psychické choroby. Tajemství utrpení je někdy opravdu strašlivou záležitostí. Jak této ženě pomoci? Snad pozorným nasloucháním a také modlitbou za ni.

5.2.2 Utrpení, které otevřelo zdroje milosrdenství

Jak již bylo řečeno, utrpení se dotýká všech lidí, mužů i žen. Zasahuje lidské vztahy, naše těla, dotýká se duše. Žijeme však v době, kdy se utrpení tak říkájíc „nenosí“. Slzy a pláč jsou projevem slabosti a ta je něčím „trapným“. Fyzická vada a bolest nahánějí lidem strach.

Jakoukoliv nedokonalost tváře či těla se snažíme napravit či ukrýt (krycí make-up, estetická chirurgie atd.). Je přitom samozřejmé, že nelze celou naši civilizaci „hodit do jednoho pytle“, rozhodně se tato kritika netýká všech, ale musíme si přiznat, že naše doba se většinou snaží lidskému utrpení co nejsnáze vyhnout.

Právě proto mě oslovil příběh ženy, která své osobní utrpení dokázala nejen zpracovat, ale i proměnit ve službu druhým. Dokázala přes nepřízeň osudu nalézt smysl svého života a naplnit ve službě i životy druhých.

Paní Anna vyrostla v neproblémové katolické rodině. Její dětství ani mládí nebyly poznamenány žádnými většími strážněmi. Několik dní před maturitou – na kterou se stejně jako na zkoušky na vysokou školu pečlivě připravovala – ji na ulici srazilo auto. Zranění, která tato nehoda způsobila, se ukázala být větší, než se původně zdálo. Pravá ruka byla zprvu zcela nehybná, chodit se naučila až po mnoha měsících a s velkými obtížemi. Co však bylo pro mladou dívku zvlášť bolestné, bylo to, že jí zůstaly částečně ochrnuté svaly na obličeji.

Zpočátku, když pochopila rozsah a následky svých zranění, přemýšlela zcela vážně o tom, že už pro ni život ztratil veškerou cenu. Nedokázala si představit, jak její vzhled přijmou přátelé a jak s tak velkým postižením bude schopna žít. Dlouhé týdny nechápala, jak je možné, že Bůh mohl něco tak strašného dopustit. Jak mohl připustit, aby teď, kdy její život měl „právě začít“, jako by skončil. V těchto nejhorších dobách jí alespoň částečně pomáhala víra zdědená od rodičů. Ti ani na chvíli nezaváhali a věřili, že lze vše společnými silami a důvěrou v Boha překonat, že lze i v této smutné situaci nalézt cestu, kterou jít dál.

A jak se později ukázalo, měla jejich důvěra v konečné dobro i ve smysl tohoto údělu velikou moc. Právě proto, že nechtěla své blízké zbavovat naděje a působit jim ještě větší bolest, začala Anna hledat cestu, kterou by měla v budoucnu jít.

Během léčebného pobytu v rehabilitačním zařízení Kladruby viděla mnoho tváří utrpení, které ovšem nenarušovalo vzájemnost mezilidských vztahů. Byli zde zaměstnání nejen fyzicky zdraví terapeuti, ale též slepí maséři či hluchoněmí cvičitelé. Odhalila se jí zde zcela nová podoba života, nové profese i jiný pohled na to, co je v lidském životě cenné.

Právě v tomto prostředí, kde se úspěch neměřil peněžním kontem či dokonalým vzhledem, kde si bolest a beznaděj podávaly ruku s pochopením a nadějí, do hloubky pochopila, jak moc chce žít, jak moc ji oslovuje možnost pomáhat druhým lidem při překonávání bolesti a beznaděje.

Prošla výcvikem pro fyzioterapeuty a nyní pracuje v jednom rehabilitačním zařízení. Díky své bolestné zkušenosti má i při této činnosti zaměřené na tělo člověka obrovskou schopnost předat naději a vzbouzet ve svých klientech důvěru ve smysl jejich údělu. Přivedla k ní ty, kteří prošli litem strádání a utrpení, ty, kteří se dotkli dna lidských možností. Také díky její pomoci dokázali mnozí z nich proměnit původní revoltu a rezignaci v důvěru a odevzdanost, dokázali „vstát a jít“.

Paní Anna je člověk, který druhým dává vědomí, že se svým utrpením nejsou sami, že i oni mají možnost pro druhé v budoucnu něco udělat a že právě proto musí žít a věřit.

5.2.3 Utrpení, které se otevřelo víře

Svědectvím boží milosti je i příběh utrpení, které se až po mnoha letech otevřelo víře. Paní Emilie byla v době první republiky katolickou katechetkou na severočeském venkově. Katolická církev v té době zažívala obrovský odliv věřících i pracovníků v pastoraaci a kurz pro učitele náboženství i umístění po jeho absolvování byly jednou z nejnáze dostupných možností, jak získat zaměstnání. Paní Emilie byla devátým dítětem narozeným na zemědělském statku a toužila ze všech sil získat samostatnost. Ačkoliv pro ni víra znamenala spíše dávnou tradici přejatou po předcích než něco živého, stala se tedy učitelkou náboženství.

Její víra se touto prací nijak neprohloubila, naopak byla definitivně umlčena dalšími bolestnými životními zkušenostmi. Provdala se za

notorického alkoholika, který jí sliboval polepšení, a po deseti letech manželství s ním se stala první rozvedenou ženou v okrese. Ani další manželství se jí příliš nevyvedlo. Teprve ve třetím manželství získala alespoň nakrátko životní naplnění. Bohužel její manžel záhy zemřel. Zanechal jí v péči svou dospívající dceru a malý byteček v Praze. Paní Emilie se nechala zaměstnat jako kuchařka a dvacet let pracovala v mateřské školce. Její adoptivní dcera se sama stala matkou, rodinný život přes všechny nesnáze pokračoval. To, co v něm ovšem zcela chybělo, byla víra. V prostředí naplněném komunistickou propagandou a po všech životních zklamáních to bylo vlastně docela pochopitelné.

Do jejího života se postupně začínala vlamovat bolest. Od dětství měla potíže s klouby, a ty teď stále více narůstaly. Chodila se stále většími obtížemi, nakonec dokonce o berlích, v důchodu byla její možnost pohybu tak omezena, že vůbec nevycházela ze svého bytu. Velkými bolestmi v kloubech trpěla více než dvacet let. Zprvu se snažila proti nim aktivně bojovat. Vyráběla si mast z kaštanů, jednou se dozvěděla, že pomáhají kopřivy, a tak se jimi sešvihala, až dostala horečku.

Potom propadla období smutku a lítosti. Připomínala si všechny momenty v dětství, kdy jí starší sourozenci snědli její porci jídla, a ona snad právě proto tak špatně narostla.

Přes svou velkou laskavost připomínala ve vztahu ke své bolesti nejvíce bezradné dítě.

Velká změna nastala ve zcela nečekané chvíli. Paní Emilie prožila dva roky života u své věřící vnučky a její rodiny. Protože však cítila, jak je pro ni i tuto rodinu soužití velmi složité, zažádala si o umístění do domova důchodců. Zde se setkala s množstvím lidí, kteří na tom fyzicky byli velmi podobně jako ona sama. Někteří z nich navíc pocházeli z podobného zázemí jako ona. Také byli původně z venkova, měli vztah k zemědělství, ale na rozdíl od paní Emilie si celý život zachovali víru.

Právě tito lidé ji pak poprvé pozvali ke slavení mše svaté. Rozhodla se na ni jít spíše ze slušnosti, ale po čase se stala pravidelnou návštěvnicí. Ani sama nedovedla pojmenovat, jak se to stalo, ale jednoho dne se rozhodla jít ve věku svých devadesáti let ke zpovědi. Když zpovědníkovi řekla, že byla u zpovědi naposledy před sedmdesáti lety, myslel si, že jí špatně rozuměl.

Toto druhé obrácení však nebylo nijak povrchní. Jestliže doposud spíše trpěla tím, že musí většinu času trávit na invalidním vozíku nebo ve svém pokoji, objevila nyní možnost přímluvné modlitby, ale také drobné pomoci sestřám. Kdykoliv někdo přišel do jejího pokoje, našel ji buďto jak skládá nemocniční prádlo, nebo jak si čte náboženskou literaturu či se tiše modlí.

Stále častěji se také stávalo, že po její návštěvě toužili někteří z ležících obyvatel domova. S dojetím se svěřila své vnučce s několika zážitky, kdy hovořila doslova před smrtí s lidmi, kteří díky jejímu svědectví uvěřili v Boží milosrdenství. Jedné umírající řekla: „Přece se můžete modlit.“ Ale ona jí odpověděla, že se modlit neumí. Tak se paní Emilie modlila vždy jeden verš otčenáše, a tato umírající ho po ní opakovala.

Tento příběh rozhodně není příběhem ženy, která se na konci života stala náboženskou fanatičkou. Je příběhem ženy, která po všem duševním i fyzickém utrpení objevila Boha, který znamená pokoj, a uměla o Něm – jako dělník poslední hodiny – ještě ve velmi vysokém věku svědčit i druhým.

5.3 Příběh utrpení jedné rodiny - Nevěřící člověk v lisu utrpení

K lidským osudům, se kterými jsem se setkala a na které nemohu zapomenout pro jejich bezvýchodnost, patří příběh rodiny, která dnes vlastně neexistuje, přesto že všichni její členové žijí. Tato rodina svým

společenským postavením i finančním zajištěním patřila mezi ty, kterým mnozí záviděli. Jejich přátelé většinou pocházeli z “lepší společnosti”, finanční zajištění umožňovalo pohodlný i atraktivní život. Děti byly zdravé. Zdálo se, že nic nemůže jejich spokojenost a úspěšnost ohrozit.

Když poprvé pojali podezření, že jedna z jejich dcer užívá drogy, rychle ho zavrhli. Když zjistili, že přestala chodit do školy, uvěřili, že stačí několikaminutová domluva. S vyloučením dcery ze školy se taky vyrovnali a rychle zajistili školu jinou. O tom, že takto problém nevyřeší, nechtěli ani slyšet. Rady, že je potřeba zajistit léčbu, ignorovali. Čas plynul a nikdo nebyl ochoten nazvat věci pravými jmény, nikdo z rodiny nebyl ochoten uznat, že se situace celé rodiny plíživě zhoršuje.

Přátelé je postupně přestali navštěvovat. Až později se dozvěděli, že přátelům jejich dcera opakovaně zcizila z odložených věcí telefony, peníze, klíče. Sami se přestali těšit na společně prožívané chvíle, ty byly stejně poznamenány nevyslovenými myšlenkami na to, co se vlastně děje. Dceři opakovaně odpouštěli různě závažné přestupky. Bez jakýchkoliv požadavků na změnu jejího chování ji po mnoho měsíců ekonomicky zajišťovali. Jednoho dne se dozvěděli, že dcera byla nalezena v bezvědomí a byla hospitalizována. Bezvědomí z předávkování drogou trvalo několik dnů. Tehdy lékaři bojovali o její holý život. Když se konečně probudila k vědomí, zjistilo se, že má tak poškozený mozek, že její duševní úroveň odpovídá úrovni tříletého dítěte a tento stav je trvalý.

V rodině nastalo něco, s čím nikdo nepočítal – vzájemné osočování, hledání viníka. Každý z členů hledal útěchu a východisko mimo domov. Vztahy v rodině se nejen přetrhávaly a vyhasínaly, ale byly nahrazeny pohrdáním a neláskou. Nikdo nebyl opět schopen situaci řešit, hledat nápravu, prosit o pomoc. Každý si problém vyřešil po svém. Dnes žijí vedle sebe, bez zájmu o druhého. Od života žádají pouze hmotné zajištění a radosti z neustále nových hmotných vymožeností. Jejich

vnitřní radost se ale vytratila, jejich srdce nehledá vztah ani přátelství. O postiženou dceru se starají cizí lidé.

Stojíme před případem, kdy lidé vlastní utrpení nepřijali a v první fázi si ho ani nechtěli upřímně přiznat. Tam, kde je hodnota života měřena jen materiálními požitky a vnější úspěšností, se utrpení ani zpracovat nedá. Není tedy divu, že nad vším udělali kříž a vlastně utekli jak od utrpení, tak jeden od druhého.

Celkový závěr

Naše hledání je u konce. Boží slovo nám ukázalo, že utrpení se vypravuje, protože má bytostně konkrétní a individuální charakter. Nešlo nám tedy o kategorii utrpení, ale o konkrétní příběhy. Bible o tom vydává

celkem zřetelné svědectví. Dogmatická teologie, pokud se chce přibližovat světu spirituality, musí postupovat stejně nebo velmi podobně jako Bible. Odhlížet od historické a dějinné dimenze Božího zjevení a sebesdělení může na první pohled vypadat efektně, ale cena tohoto postupu je velmi velká. Objevuje se totiž nebezpečí, že dogmatické výpovědi se odtrhnou od konkrétního života a od spirituality. Zdá se nám, že pokud se teologie chce vyrovnávat s tajemstvím konkrétního utrpení, musí se stavět pozitivně nejen k výzvě koncilu o to, aby se více zohledňovala kategorie dějin spásy, ale také k tomu, co nabízí tak zvaná narativní teologie.

Utrpení je krize a zároveň kairos, čas netušené šance k tomu, aby se člověk setkal s tajemnou dimenzí hloubky vlastní tajemné existence. V této hloubce se může a často také setkává zcela novým způsobem s Bohem. Utrpení může díky víře a konkrétně se projevující síle milosti a víry stávat úžasným svědectvím, konkretizovanou výpovědí o Kristově vítězství nad zlem, hříchem, sobectvím, utrpením a dokonce i smrtí. Síla takového svědectví je velkým darem pro druhé a také obdarováním nás všech. Utrpení odhaluje skutečný smysl života. Všechno filozofování je v koncích, když má filozof snášet vlastní konkrétní utrpení. Tam pomáhá především víra.

Ukázalo se, že bez víry je jen velmi obtížné vlastní utrpení zvládnout. Za devatenáct let své praxe jsem se totiž s podobným případem nesetkala. Vybrané příběhy ukazují na to, že naše předchozí analýzy biblických textů a také dokumentu *Salvifici doloris* se propojují s konkrétním životem.

Konkrétní pomoc trpícím má jednoznačně odborný rozměr, ale ten sám o sobě nestačí. Člověk není jen souhrn potřeb, případ, člověk je osoba a tajemství. I zde musím vydat svědectví o tom, že bez víry by mé působení bylo docela jiné, mnohem povrchnější. Musím též vydat svědectví o tom, že mnozí trpící mne svým přístupem nesmírně obohatili.

Kromě těchto obecných zjištění je ještě třeba připomenout, že utrpení má také svou mužskou a ženskou tvář. Je evidentní, že postihovat tyto odlišnosti na konkrétních příbězích utrpení není vůbec snadné, protože každé utrpení je originální. Nicméně existují také paradigmatické příběhy utrpení, tedy utrpení Kristovo na prvním místě, utrpení Mariino na místě druhém, utrpení velkých světců a světic. U ženského utrpení je patrná větší kompletnost, protože žádná žena se v prožívání svého utrpení a svého vztahu k „duchovním dětem“ nikdy nestylizuje jako muž, zatímco velcí světcí se někdy prezentují jako „duchovní matky“. Každopádně platí, že ženské utrpení a soucítění s trpícími je vystaveno velkému nebezpečí, že toto soucítění zůstane pouze na přirozené rovině pozemského života. Mužská solidarita s trpícími v duchovní oblasti může být vystavena nebezpečí určitého podceňování tělesnosti. Je-li ženská solidarita s trpícími pozdvižena na nadpřirozenou rovinu, jeví se jako kompletní a opravdu nedualistická péče o život v plnosti jak v tělesné, tak v duchovní rovině. Možná, že právě to je také důvodem stylizace některých světců do „mateřské“ polohy. Každopádně platí, jak již bylo řečeno, že téma mužské a ženské podoby utrpení, na něž jsme chtěli upozornit, si zasluhuje pozornost odborníků, kteří by dané téma náležitě propracovali. Právě na to jsme chtěli v této práci upozornit a právě to také bylo naším cílem.

Seznam použité literatury

AUGUSTIN, *Vyznání V,2*.

AUGUSTIN, *Vyznání X, 22*, Praha 1990 = Praha 1926.

BALABÁN M. A TYDLITÁTOVÁ V., *Gilgameš*, Vyšehrad, Praha 2002.

BIČ M. (ed.), *Jeremjáš – Pláč*, Kalich, Praha 1983

BIČ M. (ed.), *Jób*, Kalich, Praha, 1981.

- BIČ M.(ed.), *Výklady IV. ke Starému zákonu*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří
- BOUBLÍK V., *Teologická antropologie*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2001.
- BOUBLÍK V., *Teologie mimokřesťanských náboženství*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2000.
- CARDAL R., *Bůh ve světle filosofie*, Krystal, Praha 2001.
- ČESKÁ BIBLICKÁ SPOLEČNOST, *Bible – ekumenický překlad*, Praha 1995.
- DE BOER T., *Bůh filosofů a Bůh Pascalův*, Eman, Benešov, 2003.
- Di Lorenzo Mario, *Matka Tereza – zář lásky*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2005
- HAŠKOVCOVÁ H., *Thanatologie – Nauka o umírání a smrti*, Galén, Praha 2000.
- JAN PAVEL II., *Salvifici Doloris*, Zvon, Praha 1995.
- JAN PAVEL II., *Život Kristův*, MCM, Olomouc 2002.
- JAN PAVEL II., *Salvifici doloris*, Zvon, Praha 1995.
- JAN PAVEL II., *Teologie těla*, Paulínky, Praha 2005.
- JOHR P., *Písň království I*, Křesťanská akademie, Roma 1989.
- Kancionál – společný zpěvník českých a moravských diecézí*, Zvon, Praha 1995.
- Dokument MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE, *Křesťanství a ostatní náboženství*, Krystal, Praha 1999.
- Dokument MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE, *Společenství a služba*, český překlad – Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2005
- Katechismus katolické církve*, Zvon, Praha 1995
- KONGREGACE PRO NAUKU VÍRY, *List biskupům katolické církve o některých aspektech křesťanské meditace* (ze dne 15. 10 1989), čl. 9; in MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE, *Křesťanství a ostatní náboženství*, Krystal, Praha 1999.
- KŘIVOHLAVÝ J., *Křesťanská péče o nemocné*, Advent, Praha 1991.
- KÜBLER-ROSSOVÁ E., *O smrti a umírání*, Arica, Turnov, 1993.
- KÜBLER-ROSSOVÁ E., *Otázky o smrti a umírání*, Arica, Turnov, 1994.
- LÄPPLE A., *Úvod do Starého zákona*, Česká katolická charita, Praha 1972
- Lonsdale D., *Oči k vidění, uši k slyšení. Úvod do ignaciánské spirituality*. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2003.
- LUKASOVÁ E., *I tvoje utrpení má smysl – Logoterapeutická útěcha v utrpení*, Cesta, Brno 1998.
- MATOUŠ L., (překlad), *Epos o Gilgamešovi*, Čs, spisovatel, Praha 1976.

- NOVOTNÝ A., *Biblický slovník*, Praha, Kalich.
- PANGRAZZI A., *Proč právě já?*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní vydří 1997.
- PAPEŽSKÁ RADA PRO PASTORACI MEZI ZDRAVOTNÍKY, *Charta pracovníků ve zdravotnictví*, Zvon, Praha 1996.
- PERA H.– WEINRICH B., *Nemocným nablízku*, Vyšehrad, Praha 1996.
- POSPÍŠIL C.V., “Boží milosrdenství jako měřítko spravedlnosti.” *Teologické texty*, 8, 1997.
- POSPÍŠIL C. V., *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, Krystal, Praha 2002, 2. vydání.
- POSPÍŠIL C.V., *Teologie služby*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2002.
- Slovník biblické teologie*, Velehrad-Křesťanská akademie, Řím 1981.
- “Úvod ke knize Jób”, in *Český ekumenický překlad*, Praha 1995
- Výklady ke Starému zákonu*, Kalich, Praha, 1991.

Použité zkratky

Biblické knihy – používáme zkratk podle Českého ekumenického překladu.

DV – Dei verbum, dogmatická konstituce II. Vatikánského koncilu

MTK – Mezinárodní teologická komise

SD – Salvifici Doloris